

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

Ex. A. S. v. u.
STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1938:11
JUSTITIEDEPARTEMENTET

RIKTLINJER
FÖR EN LAGSTIFTNING OM
ÄGAREFÖRBEHÅLL OCH
AVBETALNINGSKÖP

PÅ OFFENTLIGT UPPDRAG UTARBETADE

AV

FOLKE SCHMIDT

S T O C K H O L M

1 9 3 8

Statens offentliga utredningar 1938

Kronologisk förteckning

1. Betänkande angående omorganisation av polisskolan i Stockholm m. m. Idun. (4), 107 s. S.
2. Förslag till revision av den svenska kyrkohandboken. Av E. Eidem. Uppsala, Almqvist & Wiksell. vij, 303 s. E.
3. Byggnadsindustrien i Sverige. 2. Arbetsgivares och löntagares inkomster. Idun. vij, 198 s. S.
4. Byggnadsindustrien i Sverige. 3. Arbetslöshetens omfattning och växlingar. Idun. vij, 202 s. S.
5. Betänkande med utredning och förslag rörande produktions- och avsättningsförhållandena inom trädgårdsnäringen. Marcus. 314 s. Jo.
6. Betänkande i näringsfrågan. Marcus. 173, 251* s. S.
7. Betänkande angående barnbäddningsbidrag m. m. Marcus. 133, 18* s. S.
8. 1936 års yrkesskolsakkunniga. Betänkande med förslag rörande omorganisation av vissa delar av tekniska skolan i Stockholm. Hægström. viij, 455 s. E.
9. Utlåtande rörande flottans fartygstyper m. m. Norstedt. 71 s. Fö.
10. Byggnadsindustrien i Sverige. 1. Allmän översikt, yttranden och förslag. Idun xvij, 741 s. S.
11. Riktlinjer för en lagstiftning om ägareförbehåll och avbetalningsköp. Av F. Schmidt. Norstedt. 64 s. Ju.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1938: 11

JUSTITIEDEPARTEMENTET

RIKTLINJER
FÖR EN LAGSTIFTNING OM
ÄGAREFÖRBEHÅLL OCH
AVBETALNINGSKÖP

PÅ OFFENTLIGT UPPDRAG UTARBETADE

AV

FOLKE SCHMIDT

STOCKHOLM 1938

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

381715

STANLEY AND STEPHEN WOODMAN
1880

RIKSPOLIS
FÖRBÄTTRINGS
AGAREFÖRBETHALNING
ANSTÄLTADE

STANLEY AND STEPHEN WOODMAN

1880

STANLEY AND STEPHEN WOODMAN

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Justitiedepartementet.

Den 30 april 1937 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för justitiedepartementet att tillkalla en sakkunnig för att inom departementet biträda med en förberedande utredning rörande en revision av gällande bestämmelser om avbetalningsköp. Samma dag tillkallades jag som sakkunnig för denna utredning. Till fullgörande av mitt uppdrag har jag utarbetat följande riktlinjer för en lagstiftning om ägareförbehåll och avbetalningsköp.

Stockholm den 31 mars 1938.

FOLKE SCHMIDT.

I. Avbetalningshandel och lagstiftning om avbetalningsköp.

A. Inledande anmärkningar.

Avbetalningssystemets genombrott.

Avbetalningssystemet, som i mitten av 1800-talet började få stor betydelse i skilda länder, innebar en ny försäljningsform. Kännetecknande för systemet var, att köpeskillingen betalades i ett antal poster (avbetalningar) och att godset ställdes som säkerhet för gäldande av säljarens fordran. Att köpesumman erlades i avbetalningar betydde icke någonting nytt. Under alla tider har det naturligen förekommit, att betalning lämnats i poster. Viktigare var, att säljaren använde godset som säkerhet för det krediterade beloppet, sedan godset kommit i köparens hand. Detta skedde vanligen i den formen, att köparen förklarades mottaga godset som hyresman. Jämsides med hyresavtal förekommo även köp med ägareförbehåll.

Det vill synas som om avbetalningshandeln tidigast fick en mera allmän utbredning i Amerikas Förenta Stater, där avbetalningssystemet fortfarande äger större betydelse och omfattning än i övriga länder. Enligt vad som är känt förekom i New York redan under 1800-talets första år försäljning av möbler och husgeråd på avbetalning. Banbrytande för avbetalningssystemet var en grupp av industriella artiklar, som på grund av sin stora varaktighet särskilt väl lämpade sig för denna försäljningsform. Särskilt förtjänar symaskinen och pianot att omnämnas.

I Tyskland, där avbetalningssystemet tidigt tillämpats i en betydande utsträckning, tilldrog sig detta snart allmän uppmärksamhet. Omkring år 1890 började en livlig diskussion om sättet att råda bot mot de missförhållanden, som voro förenade med avbetalningssystemet. I litteraturen från denna tid framhålles, att nästan allt slags lösöre såldes på avbetalning och att köparna i första hand tillhörde den fattiga befolkningen. Som avbetalningsartiklar nämndes särskilt möbler och husgeråd — mattor, speglar och tavlor — samt beklädnadsvaror — kläder, hattar, skodon och paraplyer. Vidare omtalades maskiner, särskilt symaskiner, vävstolar, tryckpressar, lantbruksmaskiner, motorer och cyklar. Även böcker och musikinstrument voro vanliga avbetalningsartiklar.

Den häftigaste kritiken mot avbetalningssystemet kom från olika handelsorganisationer. De äldre affärsföretagen, som varken kunde eller ville leda sin försäljningsorganisation in på nya banor, hoppades, att ett ingrepp från

lagstiftarens sida skulle stävja konkurrensen från de uppväxande avbetalningsfirmorna. Kritiken riktade särskilt uppmärksamheten på att de gängse försäljningsvillkoren ofta voro för den fattiga köparekåren synnerligen tryckande. I avbetalningskontrakten, vilka i regel voro formulerade som hyresavtal, förutsattes undantagslöst, att säljaren, om han återtog godset, skulle äga rätt att behålla inbetalade hyresavgifter. Vid sidan av en dylik förverkandeklausul förekom stundom även en avtalsbestämmelse, att säljaren, oaktat han återtagit godset, skulle äga att utkräva hela den återstående köpeskillingen.

Lagar om avbetalningsköp.

Den tyska lagen om avbetalningsköp (*Gesetz betreffend die Abzahlungs-geschäfte*) av den 16 maj 1894 söker att skydda köparen som den ekonomiskt svagare parten mot säljarens övermakt. Lagen reglerar genom tvingande bestämmelser förhållandet mellan parterna. En förverkandeklausul saknar sålunda giltighet. Återtages godset, är köparen icke skyldig att svära för mera än den omedelbara skada säljaren lidit genom avtalets upplösning. Köparen skall ersätta säljarens särskilda kostnader i samband med köpet samt den skada godset kan hava åsamkats genom köparens vållande. Därjämte är köparen skyldig att för godsets nyttjande betala en skälig lega. Vid legans bestämmande skall hänsyn tagas till att godset kan ha minskat i värde, då köparen nyttjat detsamma. Avbetalningsköplagen innehåller vidare en bestämmelse om jämkning av särskilda straffpåföljder, som kunna vara förutsatta i avtalet. Av intresse är även ett stadgande som begränsar rättsverkningarna av en avtalsklausul, som föreskriver, att återstående skuld förfaller till betalning, då köparen kommer i dröjsmål eller gör sig skyldig till annat kontraktsbrott. En dylik förfalloklausul kan med verkan avtals endast för det fall, att köparen helt eller delvis försummar att betala minst två på varandra följande poster, vilka tillhoppa uppgå till minst en tiondel av köpesumman. Lagen är icke tillämplig å avtal, där köparen är handelsman.

Den tyska avbetalningsköplagen innehåller icke några bestämmelser om avtalets rättsverkningar i förhållande till tredje man. Rörande ägareförbehållet finnas dock vissa allmänna bestämmelser i den borgerliga lagboken.

Även i andra länder har avbetalningsköpet blivit föremål för särskild lagstiftning. I *Österrike* genomfördes år 1896 en »Gesetz betreffend Raten-geschäfte», vilken bygger på likartade principer som den tyska lagen.

I *Schweiz* finnas bestämmelser rörande avbetalningsköp såväl i civillagen (*Schweizerisches Zivilgesetzbuch*) av den 10 december 1907 (Art. 715 och 716) som i lagen angående obligationsrätten (*Das schweizerische Obligationenrecht*) den 30 mars 1911 (Art. 226 och följande). Under förarbetena till civillagen rådde stora meningsskiljaktigheter. Med särskild styrka framhöll man att svårartade missförhållanden voro rådande inom kreaturshandeln. Säljare återtogo sålda djur, vilka under köparens vård stigit i värde,

samtidigt som de gjorde anspråk på erlagda avbetalningar som skadestånd. Avbetalningshandeln hade även straffrättsligt ogynnsamma verkningar. Star-ka krav restes, att ägareförbehållet borde fränkännas all verkan. Man nöjde sig emellertid med en reglering, som avsåg att råda bot mot de svåraste miss-förhållandena i samband med avbetalningshandeln. Enligt schweizisk rätt är sålunda en förverkandeklausul ogiltig. Säljaren måste, då han återtager godset, lämna tillbaka inbetalat belopp. Säljaren har emellertid anspråk på skäligen legat för godset samt ersättning för godsets värdeminskning genom slitning. Vidare föreskrives, att ett ägareförbehåll skall registreras för att äga giltighet. Utan registrering medför förbehållet inga rättsverkningar, vare sig i förhållandet till tredje man eller i förhållandet mellan parterna. Därjämte gäller, att ett ägareförbehåll över huvud taget icke får stiftas vid kreaturshandel.

I *Frankrike* finnes icke en motsvarande reglering av avbetalningsköpet. Särskild lagstiftning i ämnet saknas, om man undantager lagen av den 29 december 1934 rörande köp av motorfordon, vilken emellertid endast reglerar säljarens förhållande till tredje man. Icke heller i *England* finnes någon lag om avbetalningsköp. En särskild lagstiftning har emellertid införts i *Skottland*, Hire purchase and small debt (Scotland) act, 1932. Denna lag, som endast avser köp under 20 £, är tillkommen för att skydda köparen. Dess reglering av avtalets rättsverkningar är emellertid icke på långt när så radikal som de kontinentala lagarna. Huvudsyftet har varit att begränsa säljarens rätt att sätta köparen i gälds fångelse. I *Holland* regleras avbetalningsköpet genom två lagar av den 23 april 1936. Den ena lagen, som ingår i den borgerliga lagboken, reglerar närmast avbetalningsköpets rättsverkningar mellan parterna; den andra lagen åter ger regler för försäljning på avbetalning. Enligt denna lag kräves tillstånd för att driva detaljhandel. Lagen innehåller även särskilda bestämmelser om agentverksamheten.

I *Amerikas Förenta Stater* har avbetalningsköpet underkastats rättslig reglering, åtminstone i de delstater där Uniform Conditional Sales Act blivit antagen.¹ Denna lag behandlar både förhållandet mellan parterna och förhållandet till tredje man. Lagens reglering av partsförhållandet förtjänar en redogörelse. Då säljaren återtagit godset, är han skyldig att förvara godset under 10 dagar för köparens räkning. Betalar köparen under denna tid de avbetalningar, som kunna vara förfallna till betalning, jämte ränta samt kostnaderna för godsets återtagande, äger köparen rätt att återfå besittningen av godset samt att fortsätta med kontraktets fullgörande, som om något dröjsmål icke hade inträffat. Har säljaren på förhand underrättat köparen om sin avsikt att återtaga godset, äger köparen icke rätt till återlösen. Syftet med dessa bestämmelser är att öppna en möjlighet för köparen att fortsätta avbetalningsköpet, om han kan skaffa pengar till betalning av förfallna poster. Återlöser ej köparen godset inom tio dagar och har köparen vid återtagandet betalat 50 % av avbetalningspriset, är säljaren

¹ År 1935 hade Uniform Conditional Sales Act blivit antagen i elva delstater.

skyldig att för köparens räkning sälja godset på offentlig auktion. Vid försäljningen skall ur godset utgå kostnaderna för försäljningen och för återtagandet samt det belopp, som återstår oguldet enligt kontraktet. Uppstår överskott, skall detta tillfalla köparen. Förslår ej godset att täcka säljarens fordran, har säljaren att av köparen kräva återstående belopp. Även om köparen ej skulle ha betalat hälften av köpeskillingen, må godset säljass på offentlig auktion, om köparen framställer begäran härom eller säljaren eljest finner det lämpligt. Det normala är emellertid, att säljaren behåller godset och att köparen befrias från vidare betalningsskyldighet. Lagen utgår från att köparen icke kan tänkas ha något tillgodohavande, där mindree än 50 % inbetalats, och att säljaren saknar intresse av att få rätt att kräva ett överskjutande belopp av den köpare, som icke förmått att fullgöra sina förpliktelser. Det enklaste är då att utplåna alla rättsverkningar av avtalet. För ägareförbehållets giltighet mot tredje man kräver Uniform Conditional Sales Act registrering.

Danskt lagförslag år 1895.

I *Danmark* blev frågan om en lagstiftning rörande avbetalningsköpet tidigare aktuell än i de övriga nordiska länderna. Redan år 1895 framlades i riksdagen ett förslag till »Lov om Afdragshandler», vilket mycket nära anslöt sig till den tyska lagen av år 1894. Olika uttalanden under riksdagsbehandlingen visade vilka missförhållanden, som vid denna tid voro förbundna med avbetalningshandeln i Danmark. Man klagade över att avbetalningshandlare till oskäligt höga priser sålde klockor, urkedjor, speldosor, harmonikor, oljetryck och andra liknande artiklar. Man påtalade, att säljarna använde kringresande agenter, som lockade fattigt folk att köpa onyttiga föremål. Säljaren kunde sedan under hot om rättsliga åtgärder tvinga köparen att betala långt mer än han bort. Klagomålen voro särskilt starka från urmakarnas sida, vilka besvärades av konkurrens med avbetalningsfirmorna, samt från pantlånarna, som enligt den danska rättens regler voro tvungna att till säljaren återställa pantsatt gods. Man var allmänt avogt sinnad mot avbetalningshandeln. Inom vida kretsar önskade man med lagstiftningens hjälp hålla den växande avbetalningshandeln tillbaka. Enstaka röster höjdes emellertid även till försvar för avbetalningsköpet. Man framhöll systemets sociala betydelse i vissa fall. En sömmerska finge genom att köpa en symaskin på avbetalning medel till sitt uppehälle. För en musiklärare hade ett avbetalningsköp av ett piano samma betydelse. Exempelen med sömmerskan och pianoläraren hava blivit klassiska. De ha ständigt upprepats i alla debatter om avbetalningssystemets sociala berättigande.

Det danska förslaget, som behandlades under 1895—1896 och 1896—1897 års riksdagssessioner ledde icke till lagstiftning. Icke heller hade ett enskilt initiativ i frågan vid 1907—1908 års session någon framgång.

Frågan om en lagstiftning rörande avbetalningsköpet hade emellertid kommit på dagordningen i de nordiska länderna. Vid 1896 års nordiska jurist-

möte framlades från norsk sida ett utkast till lagstiftning, vilket upptogs till diskussion vid det följande juristmötet år 1899.

Gemensam nordisk lagstiftning.

De år 1901 tillsatta svenska och danska kommittéerna, som hade i uppdrag att bland annat utarbete gemensam lagstiftning beträffande köp och byte av lös egendom, upptogo på sitt i september 1901 uppställda program frågan om överbäggande av behovet av bestämmelser angående avbetalningsköp. Dessa kommittéer, som samarbetade jämväl med en norsk kommitté med motsvarande uppdrag, upptogo icke denna punkt till behandling vid arbetet med en lagstiftning rörande köp i allmänhet. Med hänsyn till ämnets fristående natur och de socialpolitiska synpunkter, som ansågos bära komma i betraktande, sköts frågan åt sidan. Sedan samarbetet för att åstadkomma överensstämmande lagstiftning å obligationsrättens område år 1909 återupptagits mellan Sverige, Norge och Danmark, enades delegerade från de tre länderna om en plan för det gemensamma lagstiftningsarbetet som bland annat upptog »bestämmelser mot missbruk av ekonomisk överbägg och dylikt, särskilt angående köp på avbetaling och avtal om vite samt eventuellt även angående terminsaffärer». Förslag till lag om avbetalningsköp framlades i Sverige år 1914 i sammanhang med förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område. Utkast till lagstiftning rörande avbetalningsköp förelägo samtidigt i Danmark och Norge. Den svenska kommitténs förslag förelades efter några jämkningar, tillkomna på initiativ av lagrådet, 1915 års riksdag. Kungl. Maj:ts förslag till lag om avbetalningsköp antogs av riksdagen samt utfärdades som lag den 11 juni 1915. I Norge tillkom »Lov om kjøp paa avbetaling» den 21 juli 1916. Den danska » Lov om Køb paa Afbetaling» är av den 8 maj 1917. Senare har Finland med förebild i de övriga nordiska ländernas lagar antagit en lag om avbetalningsköp av den 30 november 1933.

Att den tyska avbetalningsköplagen av år 1894 i flera avseenden tjänat som förebild vid det nordiska lagstiftningsarbetet, framgår med tydlighet. Den svenska avbetalningsköplagen har i likhet med den tyska begränsat sin uppgift till att skydda köparen mot tryckande avtalsvillkor — i första hand mot tillämpning av en förverkandeklausul. Lagens huvudstadganden reglera i detalj rättsverkningarna, då säljaren återtager godset. Lagen föreskriver att en uppgörelse skall äga rum mellan säljare och köpare. Därvid skall köparen räknas till godo värdet av godset, då det återtages, säljaren återoguldna poster. I fråga om rättsverkningarna av godsets återtagande föreligger en väsentlig skiljaktighet mellan tysk och svensk rätt. Medan den tyska lagen utgår från att säljare, som tar godset åter, icke äger att tillgodoräkna sig någon affärsvinst i samband med avtalet, antager den svenska lagen i princip, att säljaren äger rätt att komma i samma förmögenhetsläge, som om avtalet blivit fullföljt och köparen följaktligen erlagt köpeskillingen för godset. På andra punkter däremot går den svenska lagens skyddsbestämmelser längre. Ett dröjsmål, som icke avser minst en post uppgående

till en tiondel eller två poster om tillhoppa en tjugondel av avbetalningspriset, får över huvud taget icke åberopas av säljaren. Denne äger således varken taga godset åter, utkräva post, som eljest ej vore förfallen, eller göra annan i avtalet stadgad särskild påföljd gällande, med mindre dröjsmålet har angivna omfattning. Köparen ges vidare rätt att lösa godset åter från säljaren inom fjorton dagar, sedan säljaren tagit godset tillbaka. Köparen har då att betala godsets värde samt vad säljaren enligt den företagna uppgifelsen kan hava haft att fordra. Lagen innehåller utöver civilrättsliga regler om förhållandet mellan parterna bestämmelser om rätt för säljaren att erhålla handräckning för godsets återtagande. Lagen gör icke någon skillnad mellan handelsköp och civila köp. Genom en föreskrift, att lagen icke äger tillämpning, när avbetalningspriset överstiger 3 000 kr., ha de fall utslutits, där ett ingrepp till köparens skydd icke ansetts nödvändigt.

De danska och norska utkasterna företedde i de civilrättsliga delarna endast obetydliga avvikelser från den svenska lagen. Vid behandlingen i öfverstyrelsetinget undergick det norska förslaget vissa ändringar. Påpekas må i detta sammanhang, att den föreslagna värdegränsen, 3 000 kr., höjdes till 6 000 kr. Genom lag den 29 maj 1928 har gränsen höjts till 10 000 kr. Både de danska och norska lagarna innehålla bestämmelser, som öppna möjlighet för säljaren att utan föregående dom få handräckning för godsets återtagande. De norska handräckningsreglerna datera sin nuvarande avfattning den 29 maj 1928. Den norska avbetalningsköplagen innehåller därutöver en bestämmelse, att tillstånd kräves för yrkesmässig försäljning på avbetalning, då fråga är om köp under 500 kr.

Förarbetena till de nordiska avbetalningsköplagarna visa, att man i det stora hela hade en gynnsam inställning till avbetalningshandeln. En omsvängning hade skett i förhållande till den avoga uppfattning av avbetalningshandeln, som kommit till uttryck vid den danska riksdagsbehandlingen under 1890-talet. Det rådde icke någon meningsskiljaktighet mellan de tre nordiska kommittéerna därom, att köp på avbetalning vore en omsättningsform, som måste anses outhärdlig. I de svenska motiven påpekades avbetalningshandelns sociala betydelse. Genom avbetalningshandeln bereddes möjlighet åt den obemedlade att komma i besittning av relativt dyrbara föremål, vilka av honom kunde användas som produktionsmedel, exempelvis symaskiner och annat, som han behövde för sitt yrke, pianon för undervisningsbruk. Möjligheten att anskaffa möbler och annat bohag vore av betydelse för den som endast därigenom bleve i tillfälle att grunda eget hem. Och även om köparen på grund av lättheten att erhålla kredit lockades att anskaffa för honom mindre behöfliga föremål, bleve han å andra sidan tvungen till sparsamhet för att kunna i rätt tid erlägga förfallna avbetalningar.

Vissa missförhållanden framhölls. Särskilt betonades, att de gängse kontraktsvillkoren vore för köparen oskäligt betungande. Endast den norska kommittén — som föreslog införandet av ett koncessionssystem — uppehöll sig emellertid mera ingående vid denna sida av saken.

B. Svenskt utrednings- och lagstiftningsarbete efter avbetalningsköplagens antagande.

Frågan om lagstiftningens ställning till avbetalningshandeln har efter tillkomsten av 1915 års lag om köp på avbetalning vid flera tillfällen varit uppe till behandling.

1927 års riksdag.

I anledning av en inom andra kammaren väckt motion (II: 272 av herr Mogård) anhöll 1927 års riksdag i skrivelse (nr 183/1927) till Kungl. Maj:t om utredning rörande det s. k. avbetalningssystemets omfattning och verkningssätt. De synpunkter, som framkommit vid utskottsbehandlingen av ärendet (Andra kammarens fjärde tillfälliga utskotts utlåtande nr 3), finnas sammanfattade i riksdagens skrivelse. Där framhålls åtskilliga anmärkningar, som riktats mot handel på avbetalning. Avbetalningssystemet uppammade en lyxkonsumtion, som icke alltid stode i rimlig proportion till köparens ekonomiska bärkraft. Skadligt vore även, att avbetalningsaffärerna hindrade de allmänna strävandena att begränsa kreditförsäljningen inom detaljhandeln. Köparna finge vidare ofta betala oskäligt höga pris för de varor, som köptes på avbetalning. I stor utsträckning förmedlades avbetalningsaffärerna genom kringresande agenter, vilka ofta med lock och pock och utan att vara särskilt nogräknade med de medel, som därvid kommo till användning, sökte få försäljning till stånd. Från representanter för den bofasta köpmannakåren påtalades den konkurrens med den lokala handeln, som uppkommit genom dylik agentverksamhet från de större avbetalningsfirmornas sida. Slutligen gjordes gällande, att avbetalningssystemet i oroväckande grad medfört ökning av brottsligheten i vårt land, i det att ett stort antal försakingrings- och bedrägeribrott vore att direkt tillskriva denna affärsform.

I sin skrivelse betonade riksdagen, att det låge i öppen dag, att genom avbetalningshandeln uppstode en många gånger osund kreditgivning. Riksdagen framhöll vidare de med agentsystemet förbundna olägenheterna samt faran av att avbetalningshandeln medfört en ökning av brottsligheten. Avbetalningssystemet hade enligt riksdagens mening utvecklats på ett sådant sätt, att det kunde befaras medföra allvarliga vådor av den art, att åtgärder i reglerande syfte från det allmänna kunde finnas vara av behovet påkallade.

Riksdagen diskuterade i sin skrivelse åtskilliga vägar att råda bot mot de med systemet förbundna olägenheterna. Riksdagen framkastade möjligheten att begränsa den tid på vilken ett avbetalningsköp finge avslutas som ett medel att förekomma avbetalningsköp av lyxartiklar. I samma riktning kunde måhända verka införandet efter norskt mönster av en bestämmelse att varor under ett visst värde ej finge säljas på avbetalning utan tillstånd av offentlig myndighet. Vidare framhölls möjligheten av en reglering av agentverksamheten på sätt som för livförsäkringsbolagens räkning skett i 242 § lagen om försäkringsrörelse.

1927 års avbetalningsutredning.

Den av riksdagen begärda utredningen börjades hösten 1927. *Handelsdepartementet* infortrade uppgifter från ett stort antal avbetalningsfirmor angående bland annat avbetalningsaffärernas omfattning samt tillämpade prissättningsgrunder och avbetalningsvillkor. Man skaffade även uppgifter från fångvårdsanstalterna angående brottsligheten i samband med avbetalningsköp. Resultatet av undersökningen sammanfattades i en *promemoria av den 4 februari 1930*.

Ärendet blev sedermera föremål för fortsatt utredning inom *kommerskollegium*. Kollegium uppgjorde en *den 7 september 1932 dagtecknad »P. M. angående ändrad lagstiftning rörande köp på avbetalning»*. I denna promemoria diskuterade kollegium till en början åtgärder för en förbättrad agentorganisation. Enligt kollegii mening syntes dylika åtgärder i främsta rummet böra komma till stånd genom ett initiativ från de organisationer inom näringslivet, i vilka avbetalningsfirmorna deltog. Det vore måhända möjligt, att genom ett frivilligt åtagande från handelskamrarnas sida en registrering av avbetalningsagenterna kunde komma till stånd. Enligt kollegii mening finge det anses uteslutet att lägga en dylik uppgift på en statlig myndighet. Någon effektiv kontroll i fråga om agenternas kvalifikationer torde ej kunna utövas. En utvidgning av den statliga organisationen borde undvikas. Kollegium hävdade, att icke heller en lagstiftning om offentlig myndighets tillstånd som villkor för rätten att driva försäljning skulle innebära ett effektivt ingrepp.

Kollegium föreslog i stället andra utvägar att stävja de missbruk, som uppkommit. Det kunde starkt sättas i fråga, om avbetalningsköp över huvud taget borde medgivas beträffande direkta konsumtionsvaror, lyxartiklar och varor med pris understigande ett visst belopp, exempelvis 200 kr. Att genomföra ett direkt förbud mot avbetalningsköp vore enligt kollegii mening knappast görligt, särskilt med hänsyn till svårigheterna att övervaka bestämmelsernas efterlevnad. Lämpligare vore att hindra avbetalningsköpen i dessa fall genom att beröva det vid avbetalningsköpet förekommande ägareförbehållet dess rättsverkan. Vidare fordrade utvecklingen en höjning av avbetalningsköplagens värdegräns.

Enligt det av kommerskollegium i dess promemoria framlagda preliminära förslaget till ändring av 1 § lagen om avbetalningsköp skulle ett ägareförbehåll ej vara gällande, där godset utgjordes av kläder, skodon eller liknande förnödenhetsvaror för personligt bruk, eller ock där det utgjordes av äkta pärlor eller ädla stenar, av föremål i vilka sådana pärlor eller stenar vore infattade, eller smycken av guld, silver, platina eller andra dylika lyxvaror. Ägareförbehållet skulle ej heller vara gällande, om avbetalningspriset icke överstege 200 kr. Värdegränsen i avbetalningsköplagen skulle höjas till 5,000 kr.

Över detta förslag inhämtades yttranden från överståthållarämbetet och länsstyrelserna samt handelskamrarna och åtskilliga sammanslutningar av näringsidkare. I de avgivna yttrandena förekommo talrika invändningar mot det framlagda utkastet.

I skrivelse den 21 februari 1933 framlade kommerskollegium sitt slutliga förslag. Förslaget överensstämde i huvudsak med det tidigare utkastet. De avsedda varuslagen hade emellertid angivits tydligare. Enligt förslaget skulle ett ägareförbehåll ej vara gällande, där godset utgjordes av äkta pärlor eller ädla stenar, av föremål, i vilka sådana pärlor eller stenar vore infattade, eller av smycken utav guld, silver och platina, eller av fick- eller armbandsur eller av beklädnadspersedlar eller skodon. Den nedre värdegränsen, som enligt utkastet utgjorde 200 kr., hade höjts till 500 kr. Kollegium framhöll emellertid i sin skrivelse, att tveksamhet gjorde sig gällande i frågan huruvida ett ingripande från statens sida över huvud taget kunde förväntas medföra åsyftade verkningar. Praktiska och principiella erinringar kunde resas mot varje åtgärd, som föresloges. Kollegium gjorde sig till tolk för den uppfattningen, att de olägenheter, som vore förenade med avbetalningshandeln, i det väsentliga komme att så småningom regleras sig själva.

Under utredningsarbetet hade från *Föreningen Sveriges landsfiskaler* den 11 mars 1930 kommit en skrivelse med förslag, att rätten att väcka åtal för förskingring av gods som förvärvats på avbetalning skulle förbehållas målsäganden. I skrivelsen framhöll föreningen, att det mycket ofta kunde visas, att samvetslösa agenter genom enträgna övertalningar och bedrägliga uppgifter förmådde fattigt folk att rekvirera obehövliga föremål och gods, som vore avsett för omedelbar förbrukning. Stundom hade köparen hållits i okunnighet om förefintligheten av gällande ägareförbehåll. Senare tvingades han under hot om åtal för förskingring att uppfylla de merendels hårda villkoren. En begränsning av åtalsplikten borde genomföras. Det kunde näppeligen betingas av något allmänt intresse, att dylika brott bleve beivrade.

1934 års riksdag.

Utredningsarbetet utmynnade i en *proposition* (nr 98) till 1934 års riksdag, innehållande förslag till ändrade åtalsbestämmelser. Enligt Kungl. Maj:ts förslag skulle bland åtalsreglerna i 21 § 22 kap. strafflagen inryckas en bestämmelse, att förskingringsbrott ej finge åtalas av annan än målsägande, där gärningsmannen kommit i besittning av godset på grund av avtal enligt vilket äganderätten skulle övergå å honom sedan för godset betingad betalning blivit helt eller delvis erlagd.

Den lösning, som förordades i propositionen, tog således direkt sikte på brottslighetsproblemet. Detta spörsmål hade kommit att stå i centrum av den allmänna diskussionen rörande de till avbetalningshandeln knutna missförhållandena. Den av kommerskollegium föreslagna vägen avvisades; samtidigt som frågorna om en näringsrättslig reglering av avbetalningshandeln samt ett ingripande mot agentförsäljningen skötes åt sidan.

I propositionen framhöll föredragande departementschefen, statsrådet Schlyter, att avbetalningssystemet vore förenat med avsevärda olägenheter. Den allvarligaste vore kanske dess inverkan på brottsligheten. Avbetalnings-säljarna kunde genom hot om angivelse för förskingring eller, om hotet ej medförde åsyftat resultat, genom begäran om polisundersökning pressa en

ekonomiskt svag köpare, som avhänt sig godset, att fullgöra likvid. Att märka vore, att undersökning och eventuellt åtal utfördes utan kostnad för säljaren och utan risk för honom att bli föremål för rekonventionstalan. Det vore enligt departementschefens mening icke tillfredsställande, att polis- och åklagarmyndigheterna på dylikt sätt kunde användas för kostnadsfri inkassering av enskilda fordringar, ej sällan uppkomna genom mer eller mindre förkastliga affärsmetoder. Beivrandet av avbetalningsförskingringar kunde i de flesta fall icke sägas vara av någon egentlig betydelse för det allmänna. Det syntes då naturligt att låta frågan, huruvida åtal skulle komma till stånd bli helt beroende av målsäganden. Denne hade om åtalet finge ankomma på honom att mot vartannat väga, å ena sidan, rättskränkningens storlek och betydelse för honom och, å andra sidan, de kostnader och det obehag — bland annat faran för rekonventionstalan — som anställandet av åtal skulle medföra. En ändring av åtalsreglerna skulle kunna antagas medföra gynnsamma verkningar. Säljaren komme att tvingas till en viss försiktighet, när det gällde att anskaffa köpare, då han icke längre kunde räkna med att polismyndighet stode till förfogande för undersökning angående köparens förfarande med det sålda godset, och då han själv finge bära kostnaderna vid en rättegång. Han bleve då nödd att skaffa sig kännedom om köparens ekonomi och övriga förhållanden, som kunde vara av betydelse. Försäljningar till insolventa köpare, som i stor utsträckning gåve upphov till förskingringsbrott, skulle icke komma till stånd, åtminstone icke i tillnärmelsevis samma omfattning som tidigare. Reformen skulle därigenom rikta sin udd mot ett av grundfelen i avbetalningssystemet. Fall av grövre kriminalitet förekomme emellertid, då det vore önskvärt att polismyndighet ingrepe. Så vore t. ex. händelsen om köparen inginge ett avtal, oaktat han måste räkna med att han ej kunde fullgöra det, och sedermera avhände sig godset. Ett sådant fall vore emellertid att hänföra till bedrägeri eller ock stode det detta brott så nära, att polismyndighet måste anses berättigad och skyldig att upptaga saken till undersökning för att konstatera, huruvida bedrägeri förelåge. Skulle så vara fallet, låge brottet nämligen under allmänt åtal.

Första lagutskottet, som avgav utlåtande (nr 49) i anledning av propositionen, kritiserade det av Kungl. Maj:t framlagda förslaget. Förslaget kunde enligt utskottets mening av principiella och praktiska skäl icke förordas. Det vore olämpligt att avvika från den allmänna principen, att staten som regel genom egna organ tillsåge, att dess straffanspråk icke bleve åsidosatta. Utskottet delade vidare icke den uppfattningen, att förslaget skulle vara ägnat att i högre grad inskränka de mindre önskvärda formerna av avbetalningshandeln. Det vore egentligen hotet om åtal, som kunde anses verka främjande för indrivningen av resterande fordringar. Sedan åtal skett, ägde åklagaren icke nedlägga detsamma, därest det vore lagligen grundat. En uppgörelse mellan parterna på detta stadium vore därför mindre sannolik. Även efter en lagändring i enlighet med propositionen hade säljaren kvar möjligheten att genom hot om åtal frampressa en uppgörelse, och möjlighe-

ten att utöva tryck kvarstode även sedan åtal väckts, enär detsamma när som helst kunde återkallas av målsäganden.

Utskottet framhöll, att de olägenheter av avbetalningshandeln, som år 1927 föranlett riksdagens skrivelse otvivelaktigt i huvudsak alltjämt vore bestående. Förhoppningar att avbetalningshandeln skulle reformera sig själv syntes icke ha infriats. Tvärtom förefölle det antagligt, att genom avbetalningsaffärerna i betydande omfattning försålde varor, vilka för köparen vore till föga nytta — understundom alldeles oanvändbara. Fortfarande kvarstode också allvarliga klagomål mot det sätt, på vilket agentverksamheten bedreves, och mot agentkårens sammansättning.

Den av riksdagen år 1927 begärda utredningen finge icke anses avslutad. Möjligheterna att komma till rätta med avbetalningshandelns svåra olägenheter måste skyndsamt på nytt undersökas. Det syntes utskottet icke uteslutet, att ett ingripande mot agenter skulle kunna ske. Utskottet åberopade i likhet med vad som skett i 1927 års riksdagsskrivelse de förebilder, som funnes i lagen om försäkringsrörelse. Jämväl en inom utskottet framförd tanke att inskränka eller upphäva befogenheten för säljaren att utan föregående dom erhålla handräckning för godsets återfående ansågs böra bli föremål för övervägande. Ville man begränsa åtalen vid förskingring av avbetalningsgods, torde det även kunna tagas under övervägande, huruvida ej de ifrågavarande brotten kunde göras till s. k. angivelsebrott och åt åklagaren kunde lämnas en viss frihet att bedöma, om det allmännas intresse krävde åtals anställande i fråga om åtminstone vissa grupper av dylika brott. Skulle det vid utredningen befinnas antagligt, att på särskilda detaljer vid avbetalningsaffärerna inriktade restriktioner icke ledde till en verklig reformering av avbetalningshandeln, torde själva grunderna för gällande lagstiftning böra upptagas till prövning i förhållande till det behöriga kreditbehov denna affärsform från början varit avsedd att tillgodose.

Utskottet, som avstyrkte Kungl. Maj:ts förslag, hemställde, att riksdagen måtte anhålla om förnyad utredning av frågan om verkningarna av avbetalningshandeln.

I en till utskottets utlåtande fogad reservation hemställde herr Åkerman jämte sex andra ledamöter av utskottet om bifall till Kungl. Maj:ts förslag.

Under *debatten i kamrarna* yttrade sig ett stort antal talare. Från flera håll framhölls önskvärdheten av ett omedelbart ingrepp i syfte att minska den med avbetalningshandeln förenade brottsligheten. Samtidigt betonades, att de till avbetalningshandeln knutna problemen icke finge sin slutliga lösning genom en ändring av åtalsbestämmelserna. Frågan borde ånyo utredas.

Riksdagen biföll Kungl. Maj:ts förslag (riksdagens skrivelse nr 195). I anledning härav erhöles åtalsbestämmelserna rörande förskingring i 22 kap. 21 § strafflagen ändrad lydelse genom lag den 11 maj 1934, vilken trädde i kraft den 1 juli samma år. Samtidigt anhöll emellertid riksdagen i anslutning till utskottets förslag om förnyad utredning av frågan om verkningarna av avbetalningshandeln.

1937 års avbetalningsutredning.

Riksdagens begäran om utredning föranledde icke omedelbart någon åtgärd från Kungl. Maj:ts sida.

Den 30 april 1937 har Kungl. Maj:t bemyndigat chefen för justitiedepartementet att tillkalla en sakkunnig för att inom departementet biträda med en förberedande utredning rörande en revision av gällande bestämmelser om avbetalningsköp. Som sakkunnig har nämnda dag tillkallats juris kandidaten Folke Schmidt. Den sakkunniges utredning framlägges i denna berättelse.

Motion vid 1938 års riksdag.

Vid 1938 års riksdag har i en motion i andra kammaren av herrar Nyländer och De Geer i Lesjöfors framställts vissa önskemål i avseende å en framtida revision av lagstiftningen om avbetalningsköp. Motionärerna rikta uppmärksamheten på det förhållandet, att en säljare icke kan göra ett ägareförbehåll gällande, då det sålda godset infogats som tillhör till en fastighet eller ett fartyg och förorda åtgärder till säljarens skydd.¹

Straffrättskommittén.

Enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 18 juni 1937 har vidare en kommitté, med presidenten Birger Ekeberg som ordförande, tillkallats för att verkställa utredning rörande en reformering av lagstiftningen om förmögensbrotten. Denna kommitté kan väntas upptaga frågan om ägareförbehållets straffrättsliga verkningar.²

C. Norska och danska reformvägar.

Norge.

I de motiv, som äro fogade till den norska kommitténs »Utkast till lov om kjøp paa avbetaling», framställes spørsmålet (s. 16 f.), om det icke vore skäl att förbjuda avbetalningsförsäljning av vissa slags varor. Närmast skulle förbudet gälla gods, som hastigt förbrukades eller som förlorade varje försäljningsvärde sedan det blivit använt (t. ex. skor och kläder), eller vissa lyxföremål, vars utbredning icke gjorde någon nytta, samt i det hela taget gods av litet värde. Kommittén menade, att man i någon utsträckning kun-

¹ En liknande motion framlades även vid 1935 års riksdag (II: 346 av herr Wiklund). Motionen föranledde icke till någon riksdagens åtgärd.

² I ett av kommerskollegium den 24 oktober 1928 avgivet utlåtande med riktlinjer för revision av näringsfrihetsförordningen (Bilaga till Kommersiella Meddelanden nr 21, 1928) upptogs till behandling frågan om rätten att utöva verksamhet som handelsresande. Kollegium angav (s. 17), att denna verksamhet borde regleras i samband med den ambulerande handeln. I ett med stöd av kommerskollegii riktlinjer i maj 1930 inom handelsdepartementet upprättat preliminärt utkast till näringslag upptogs emellertid icke några bestämmelser om handelsresande. Så skedde icke heller i den proposition (nr 41/1932) med förslag till lag om kringföringshandel och tillfällighetsförsäljning, som följde på utredningsarbetet. (Denna proposition blev icke antagen av riksdagen.)

de hindra att föremål, som icke voro lämpliga därtill, såldes på avbetalning genom ett »bevilningssystem». Det vore av väsentlig betydelse, att blott solida och hederliga firmor dreve avbetalningshandel. Kommittén föreslog en bestämmelse, att den som yrkesmässigt sålde gods på avbetalning icke skulle äga att sluta köp för ett lägre avbetalningspris än 500 kr. utan tillstånd av polismyndighet. Tillståndet skulle kunna begränsas till vissa artiklar samt kunna återkallas vid fara för missbruk. Denna bestämmelse kom, som nämnt, att inflyta i den norska avbetalningsköplagen som § 17.

De norska polismyndigheterna ha i § 17 avbetalningsköplagen haft ett vapen mot avbetalningshandeln. År 1931 företog Oslo politikammer en fullständig revision av samtliga utfärdade tillstånd till avbetalningsförsäljning. Åtgärden företogs i samförstånd med Oslo Kjøbmannsforening. Tidigare tillstånd att bedriva avbetalningshandel i allmänhet begränsades till vissa bestämda varor samtidigt som tillstånd till avbetalningsförsäljning helt vägrades beträffande vissa varor. Sammanlagt ett 70-tal tillstånd indrogos. Den praxis, som Oslo politikammer följt efter denna tidpunkt, torde i stor utsträckning vara vägledande för andra polismyndigheter i Norge. Tillstånd ges sålunda enligt vad Oslo politikammer upplyst icke beträffande varor, som äro snabbt förbrukbara eller eljest lätt förgängliga, såsom manufakturvaror (gardiner, sängkläder), konfektionsvaror, skodon, glas, porslin och köksgeråd. Vidare ej heller för lyxvaror samt ej heller för billiga föremål eller små föremål överhuvud taget, vilka lätt kunna förloras eller bliva stulna. Så vägras tillstånd till försäljning på avbetalning av damväskor, portföljer, reservoarpennor, ringar, armband, smycken, skridskor och skodon, kälkar och annan sportutrustning. Däremot lämnas tillstånd, under förutsättning att fråga är om nya varor, vid försäljning av möbler, mattor, ljuskronor, alla stora elektriska artiklar såsom ugnar, spisar, plattor, strykjärn, vidare musikinstrument, grammofoner (icke grammofonplattor), radioapparater, cyklar, barnvagnar, fotografiapparater, klockor, symaskiner, dammsugare o. s. v. För att hindra avbetalningsförsäljning av firmor, som arbeta enbart med agenter, uppställas vid beviljande av tillstånd kravet, att sökanden har butiklokal.

Vid olika tillfällen ha i Norge röster höjts för en strängare reglering av avbetalningshandeln. Framställningar i detta syfte ha från olika handelsorganisationers sida riktats till handelsdepartementet.¹ Bland de förslag, som framlagts av handelsorganisationerna, må nämnas fastställelse i lag av Oslo politikammers praxis vid beviljande av tillstånd till avbetalningsförsäljning samt förbud mot avbetalningsförsäljning genom agenter.

Danmark.

Den danska »Næringsloven» den 28 april 1931 reglerar agentverksamheten i allmänhet. Det har i princip förbjudits att genom personliga hänvändelser

¹ Skrivelser den 16 febr. 1928, den 1 nov. 1932 och den 21 mars 1934 från Norges Kjøbmandsforbund samt skrivelser den 2 mars 1928 och den 2 februari 1932 från Norges Handelsstands Forbund.

upptaga beställningar från privatfolk. Tidigare funnos icke i dansk rätt motsvarande bestämmelser. Den danska regleringen saknar motstycke i övriga nordiska länder. Den norska »handelsloven» innehåller visserligen bestämmelser i ämnet, men dessa lägga i regel icke några direkta hinder i vägen för agentverksamhet. I Sverige sakna vi som bekant varje lagstiftning i ämnet.

Till grund för den danska lagstiftningen ligger det år 1926 framlagda »Betänkning om Revision af Næringslovgivningen». I detta betänkande (s. 62) heter det, att personliga hänvändelser ofta vore till icke ringa olägenhet för befolkningen och skada för rättssäkerheten. Det betonas vidare, att »personlige Henvendelser ved Privatfolks Døre o. l. efter den stedfundne Udvikling indenfor Næringslivet i Almindelighed ikke synes at være nogen normal eller for Omsætningens Trivsel og Forbrukernes Tarv paakrævet Afsætningsform».

Det är naturligt, att förutsättningarna för ett förbud mot agenthandel äro större i ett land som Danmark, som äger en tät bebyggelse och ett rikt utvecklade handelsliv, än i Norge och Sverige, där de långa avstånden skapa ett visst behov av rörlig handel. Det är också att iakttaga, att de i »Næringsloven» angivna undantagen visserligen äro omfattande, men att de likväl icke äro så långt gående, att man kan säga, att den allmänna principen om förbud mot agenthandel upphäves. Som undantag angives till en början de fall då hänvändelse sker på kundens uttryckliga anmodan. Vidare gäller icke förbudet hänvändelse till näringsidkare, då fråga är om varor som de använda i sin näring, samt under samma villkor hänvändelse till jordbrukare och fiskare. Undantagna äro även varor, som kunna säljas i kringföringshandel såsom jordbruks- och husflitsalster, tidningar och tidskrifter. Två ytterligare undantag avse direkt handel, som drives på avbetalning. Det ena avser tryckta skrifter, ett undantag, som motiverats med hänsyn till folkupplysningen, det andra sådana industriella produkter, vilkas egenskaper bäst kunna belysas genom direkt demonstration. Detta sista undantag tillkom under riksdagsbehandlingen. För rätt till agentförsäljning i detta fall kräves särskilt tillstånd av Handelsministeriet. Enligt upplysningar, som hämtats från Ministeriet, har tillstånd lämnats generalagenter och fabrikanter att genom agenter upptaga beställningar på symaskiner, dammsugare och kylskåp. Beträffande övriga varor t. ex. musikinstrument och radioapparater är agentförsäljning icke tillåten.

I Danmark har även frågan om en revision av de rättsregler, som direkt reglera avbetalningsköpet, tagits upp till behandling. I en skrivelse av den 26 mars 1936 har Byretsdommer vid Köpenhamns Byret *Johannes Faurholt* framlagt spörsmålet om en ändring av avbetalningsköplagen. Faurholt bygger sin framställning på erfarenheter från den avdelning av Byretten, som har att handlägga handräckningsärenden enligt avbetalningsköplagen. Det betonas i skrivelsen, att det vore ett fel hos den danska avbetalningsköplagen, att den icke innehölle någon som helst begränsning av de föremål, som kunde köpas på avbetalning. Faurholt, som redogör för det av kommerskolle-

gium i Sverige verkställda utredningsarbetet, förordar ändringar av avbetalningsköplagen efter i huvudsak samma linjer som kommerskollegium angivit i sitt förslag av den 21 februari 1933.

Faurholts skrivelse har den 15 april 1936 av Byrettens President Svenning Rytter överlämnats till Justitsministeriet. Rytter anför därvid, att han i likhet med Faurholt vore av den uppfattningen, att 1. förbruksartiklar, 2. rena lyxartiklar och 3. varor, avsedda som gåvor, samt 4. varor under ett visst värde icke borde kunna köpas på avbetalning.

Saken har sedermera förelagts Handelsministeriet för uttalande. Yttranden ha infordrats från ett antal handelsorganisationer. Av de inkomna uttalandena framgår, att handelslivets representanter i allmänhet ställa sig avvisande till tanken på en revision efter de av Faurholt angivna linjerna. Det hävdas, att frågan borde bli föremål för ett grundligt och allsidigt övervägande, innan några åtgärder vidtoges. Handelsministeriet har i en skrivelse till Justitsministeriet den 3 oktober 1937 uttalat sig för en utredning om en revision av avbetalningsköplagen. Handelsministeriet förordar att en kommission tillsättes, i vilken bland annat avbetalningsköparna äro representerade. Enligt Ministeriets utredning bör man under utredningens gång undersöka möjligheten av ett nordiskt samarbete.

Faurholts skrivelse har vidare givit anledning till en livlig diskussion över avbetalningshandeln i Ugeskrift for Retsvesen. (Se U. f. R. 1936 s. 225 ff., 253 ff., 285 ff. och 1937 s. 26 ff.)

I ännu ett sammanhang är avbetalningsköpets rättsliga reglering föremål för övervägande i Danmark. Den år 1930 tillsatta *konkurslagskommissionen* har att fatta ställning till frågan om ägareförbehållets rättsverkan i köparens konkurs. Detta spörsmål regleras nämligen av § 16 Lov om Konkurs av år 1872. Under sitt förberedande arbete har kommissionen diskuterat förslag i riktning att, fränsett vissa undantag, beröva ägareförbehållet giltighet i konkurs. Som varor, vilka skulle undantagas och till vilka således ägareförbehåll skulle kunna göras gällande, har man närmast haft i sikte gods, som kan betecknas som produktionsmedel, samt fortskaffningsmedel och bohag. Kommissionens förslag väntas föreligga under år 1938.

II. Avbetalningshandel och avbetalningskredit. Ekonomiska och rättspolitiska synpunkter.

Avbetalningsartiklar och avbetalningsvillkor.

Avbetalningshandeln har en utpräglad internationell karaktär. Över hela världen äro samma eller likartade varor de viktigaste avbetalningsartiklarna.

Den promemoria av den 4 februari 1930, som under 1927 års avbetalningsutredning utarbetades inom handelsdepartementet, upptager följande *avbetalningsartiklar*: automobiler, motorcyklar och cyklar, separatorer och andra lantbruksmaskiner, musikinstrument, grammfoner, radioapparater och elektrisk armatur, dammsugare, symaskiner, skrivmaskiner och kassaregister, böcker, möbler och andra bosättningsartiklar samt konfektionsvaror. Läger man till denna uppräknig även kreatur, särskilt hästar och grisar, beträffande vilka varor avbetalningshandel och annan kreditförsäljning mot ägareförbehåll fått en stor utbredning, torde de för närvarande viktigaste svenska avbetalningsartiklarna hava angivits.

Av de angivna artiklarna spelar bilen i Sverige liksom annorstädes den ojämförligt största rollen. Enligt beräkningar, som utförts i Amerikas Förenta Stater,¹ representerar sålunda bilen omkring hälften av försäljningsvärdet av samtliga varor sålda på avbetalning. Vissa särdrag märkas i olika länder. I Tyskland synes sålunda avbetalningshandel med möbler och konfektionsvaror ha en förhållandevis större betydelse än i övriga länder.

Det finnes icke några exakta uppgifter angående avbetalningshandelns omfattning i olika länder. Utförda beräkningar grunda sig i allmänhet på specialundersökningar av vissa områden. Dessa resultat kunna sedan sammanställas med mer eller mindre ungefärliga uppskattningar från affärsmän inom de branscher, där avbetalningssystemet tillämpas.

Enligt i Amerikas Förenta Stater utförda beräkningar,² som avse åren 1925 och 1926, skulle automobiler säljas till 59 % på avbetalning. Beträffande pianon, möbler och radioapparater uppskattas avbetalningsförsäljningen till omkring 75—80 %. Avbetalningsförsäljningen i dess helhet skulle i Förenta Staterna utgöra årligen 4.5 miljarder dollars av en total detaljhandelsförsäljning om 38 miljarder.

Den svenska undersökning, som finnes redovisad i 1930 års promemoria,

¹ Seligman: The economics of instalment selling I s. 92 ff.

² Seligman o. a. a. I s. 92 ff.

omfattar 150 firmor med avbetalningsförsäljning. Den största delen av dessa firmor hava lämnat uppgifter för vissa år rörande dels totalomsättningens och dels avbetalningsförsäljningens storlek. Materialet är för litet för att kunna ge stöd för några direkta slutsatser. Vidare må märkas, att det icke omfattar sådana firmor, som ha ingen eller obetydlig försäljning på avbetalning. Om man emellertid utväljer några varugrupper, för vilka ett större antal uppgifter finnas, når man följande resultat beträffande avbetalningsförsäljningen i Sverige år 1927. För gruppen automobiler, motorcyklar och velocipeder utgjorde avbetalningsförsäljningen 40 %, för symaskiner 85 %, dammsugare 87 %, flyglar, pianon och orglar 54 %, allt i ungefärliga siffror av totalförsäljningen. Uppgifterna må anses någorlunda tillförlitligt ange avbetalningsförsäljningen i dessa branscher, då inom de nämnda grupperna ren kontanthandel eller öppen kreditgivning endast undantagsvis torde förekomma.

1930 års promemoria lämnar också vissa upplysningar rörande *avbetalningshandelns utveckling*. Enligt uppgifter från firmorna inom gruppen automobiler, motorcyklar och velocipeder var avbetalningsförsäljningen i förhållande till den totala försäljningen år 1920 12 %, 1924 31 %, 1925 30 %, 1926 34 % och 1927 40 %, för dammsugare utgjorde avbetalningsförsäljningen motsvarande år 14, 63, 84, 86 och 87 %. Vissa branscher, där avbetalningssystemet är äldre än i de sist angivna varugrupperna, förete icke samma relativa stegring. För gruppen symaskiner varierar siffran för samtliga ovan angivna år mellan 84 och 85 %, för gruppen flyglar, pianon och orglar mellan 39 och 58 % (för år 1927 54 %). De siffror, man kunnat få fram, visa i sin helhet starkt stigande tendens. Detta förhållande förklaras i första hand därav, att en stor del av de uppgiftslämnande firmorna börjat försäljning på avbetalning först under senare år. Även av andra grunder äro uppgifterna för senare år fullständigare än för tidigare. Avbetalningsförsäljningens andel av totalförsäljningen visar icke någon motsvarande stegring. Siffrorna må likväl nämnas, då de kunna sägas angiva att avbetalningshandeln åtminstone hållit jämna steg med den allmänna ökningen av omsättningen inom de branscher, som sälja på avbetalning.

	1913	1920	1924	1925	1926	1927
Hela försäljningen (miljoner kronor)	7.2	41.5	71.0	90.2	100.2	110.9
Därav på avbetalning (miljoner kronor)	4.9	19.6	31.1	41.1	48.3	52.4
Procent av totalförsäljningen	68.1	47.3	43.8	45.6	48.2	47.3

Uppgifter från 103 firmor.

Under avbetalningsutredningen anskaffades uppgifter om avbetalningsvillkor samt försäljnings- och prissättningsmetoder, vilka icke blivit föremål för bearbetning. Åtskilliga upplysningar skulle stå att nå, men dessa skulle likväl vara av litet värde, då materialet, som avser tiden före 1928, numera är föråldrat. Det må därför vara lämpligare att lämna vissa *uppgifter om kontantinsats, avbetalningstid och kostnader för avbetalningskredit* med utgångspunkt från uppgifter avseende åren 1936 och 1937, som författaren på privat väg erhållit från ett trettiotal representativa avbetalningsfirmor.

Vid köp av en ny bil utgör kontantinsatsen 25—30 % av bilens katalogpris. Den återstående delen av köpeskillingen erlägges — liksom fallet är beträffande nästan alla avbetalningsartiklar — i lika stora månatliga poster. Den vanligaste avbetalningstiden för nya bilar torde vara tjugofyra månader. Vid försäljning av omnibussar och stora lastvagnar förekommer även trettiosex månader.

Kostnaden för avbetalningskrediten angives i de flesta fall som en viss procent årlig ränta på avbetalningsbeloppet (det krediterade beloppet) under amorteringstiden. Efter amerikanskt mönster talar man i detta fall om en »flat rate». Den angivna räntesatsen är icke att jämföras med en viss procent årlig ränta i vanlig mening. Räntan räknas å avbetalningsbeloppet under hela kredittiden och icke å det vid varje tidpunkt utestående beloppet. Hänsyn tages således icke till att säljarens fordran sjunker allt efter som avbetalningarna fullgöras. Om den i kontraktet angivna »flat»-räntan är 5 eller 6 %, är därför den faktiska årsräntan å det försträckta beloppet i det närmaste den dubbla eller 9—11 %. Stundom förekommer emellertid även en ränta om ungefär 6 % å det vid varje tidpunkt utestående beloppet.

Kostnaden för avbetalningskrediten beräknas på följande sätt:

Om kontantpriset betecknas med K kr., avbetalningspriset med $K + D$ kr. och kontantinsatsen vid godsets mottagande med A kr., så är tydligen:

Det krediterade beloppet $K - A$ kr.
Köparens räntekostnad för den erhållna krediten. D kr.

Köparen har att varje månad fullgöra en avbetalning å hela skulden, så väl det krediterade beloppet som räntekostnaden. Vi antaga, att varje månad avbetalas ett lika stort belopp å det krediterade beloppet och å räntekostnaden. Om avbetalningstiden är n månader, är då varje avbetalning $\frac{K - A}{n} + \frac{D}{n}$ kr.

Vid beräkning av räntefotens storlek måste hänsyn tagas till, att det krediterade beloppet minskar, allteftersom avbetalningarna fullgöras. Till slutet av första månaden utestår hela lånet, $K - A$ kr., till slutet av den följande månaden utestår $(K - A) \cdot \frac{n - 1}{n}$ kr., till slutet av den därpå följande månaden $(K - A) \cdot \frac{n - 2}{n}$ kr.

o. s. v. till den n :te månaden, då endast $(K - A) \cdot \frac{1}{n}$ kr. återstår av det krediterade beloppet. Ett sådant lån motsvarar ett lån å det krediterade beloppet, som står ute halva antalet månader plus en halv månad. En addition av den aritmetiska serie, som utgöres av $1 + \frac{n - 1}{n} + \frac{n - 2}{n} + \text{o. s. v.} \dots \frac{1}{n}$, ger nämligen som resultat $\frac{n + 1}{2}$. Räntefoten kan nu uträknas med hjälp av följande ekvation:

$$\frac{(K - A) \cdot P \cdot (n + 1)}{12 \cdot 100 \cdot 2} = D.$$

Kapitalet är $(K - A)$, den sökta räntefoten P , tiden $\frac{n + 1}{2}$ och räntekostnaden D .

Ett sifferexempel åskådliggör det sagda. Antag att en vara kostar kontant 100 kr. Avbetalningspriset är 10 kr. högre eller 110 kr. Kontantinsatsen är 20 kr. och avbetalningstiden 10 månader. Det krediterade beloppet utgör följaktligen 80 kr. Under 10 månader har köparen att betala 9 kr. i månaden, varav 8 kr. kunna anses

utgöra avbetalning å lånet och 1 kr. betalning av ränta. Detta lån, som minskar med 8 kr. varje månad, motsvarar ett lån å samma belopp, 80 kr., som i sin helhet står ute 5½ månader.

I det angivna exemplet är $D = 10$ kronor
 $K - A = 80$ kronor.
 $n = 10$ månader
 $P = 27.3 \%$.

och alltså

Ovanstående beräkningar ha utförts under den förutsättning, att ränta betalas med lika stort belopp varje månad. Hänsyn har följaktligen icke tagits till, att den utestående krediten vid avbetalningstidens början är större än vid avbetalningstidens slut. Röntan kommer således att inflyta något för sent, om man anser att ränta vid varje månads slut bör erläggas för det belopp, som stått ute under månaden. Ej heller under denna förutsättning, vilken utan att avsevärt förändra resultatet leder till betydligt mera komplicerade räkningar, skulle man emellertid ernå *full jämförelse* med sedvanliga låneräntor. Då fråga är om exempelvis banklån, som löpa mot viss årlig ränta, föreligger nämligen i allmänhet icke den angivna förutsättningen. Röntan debiteras i regel i efterskott för längre perioder än en månad, vanligen för tre eller sex månader. Inkongruensen mellan ränteberäkningar utförda under dessa olika förutsättningar är dock obetydlig. Man kan därför icke rikta någon invändning mot en jämförelse mellan på ovan angivna sätt uträknade procental och sedvanliga bankräntor.

Vid försäljning av *flyglar* och *pianon*, som utgöra mycket varaktiga artiklar, är kontantinsatsen endast 5—10 % av avbetalningspriset. Kredittiden uppgår ofta till fyra år. På det utestående beloppet får avbetalningsköparen erlägga en ränta av 4½—6 %, beräknad som en vanlig årsränta. Vid bestämmande av kostnaderna måste hänsyn tagas till att avbetalningsköparen icke kommer i åtnjutande av en allmänt förekommande kassarabatt om 5 %. Den faktiska röntan kommer därför som regel att ligga kring 9 %.

Vid försäljning av *symaskiner*, *dammsugare* och *böcker* är kontantinsatsen mycket låg. I allmänhet är den lika stor som var och en av de följande avbetalningarna. Avbetalningstiden är förhållandevis lång. Vid symaskiner är den sålunda ofta nära tre år, vid dammsugare åter två år. En dammsugare, som kostar 250 kronor, köpes mot 10 kronor kontant och 10 kronor i månaden under två år. En jämförelse med kontantpriset, som ligger för en symaskin 10—15 % lägre och för en dammsugare 10 % lägre än avbetalningspriset, visar, att räntekostnaden för dessa artiklar utgör 12—15 %. Böcker intaga i fråga om avbetalningskostnaden en särställning. Avbetalningspris och kontantpris sammanfalla.

Å *radioapparater* betalas vanligen en kontantinsats om 20 % av listpriset. Avbetalningstiden torde i regel icke överstiga ett år. Avbetalningskostnaden utgöres av ett tillägg om 10 % av den oguldna delen av köpeskillingen. Vid kontant köp erhålles i regel 2 % rabatt. Om man utgår från en avbetalningstid av tio månader, som är vanligen förekommande, blir röntan 27 %. Cyklar säljas på ungefär liknande villkor. Räntekostnaden torde dock i allmänhet ligga något högre.

För *möbler*, *mattor* och *husgeråd* finnas inga allmänt vedertagna prissättningsgrunder.

Beträffande *klockor, smycken, fotografiapparater, reservoarpennor* och liknande avbetalningsartiklar är det likaledes omöjligt att redovisa allmänt vedertagna försäljningsvillkor. Detsamma gäller *kläder*. Några exempel må emellertid lämnas, som belysa förhållandena. Klockor säljas i vissa fall mot en kontantinsats motsvarande en tredjedel av avbetalningspriset och på en avbetalningstid av sex månader. Avbetalningsköparen förlorar en kontant-rabatt om 10 %, vilken emellertid även kommer honom tillgodo, om han fullgör betalningarna inom tre månader. Kreditkostnaden motsvarar i detta fall omkring 60 % ränta. En fotografiapparat säljes mot 20—33 $\frac{1}{3}$ % kontant och mot en avbetalningstid av 10 månader. Kassarabatten vid kontantköp utgör 5 %. Avbetalningspriset erhålles genom ett tillägg av 10 % till listpriset. Kostnaden motsvarar i detta fall en ränta av 45—55 %. Kläder säljas mot en kontantinsats av 33 $\frac{1}{3}$ %. Avbetalningstiden överstiger sällan 6 månader. Stundom lägges vid köp på avbetalning 10—20 % till kontantpriset. Är avbetalningspriset listpris, erhålles vid kontant betalning eller vid betalning inom tre månader en rabatt av 10 %. Räntekostnaderna växla i dessa fall från omkring 60 till över 100 %.

Försäljning av *kreatur* torde i främsta rummet avse hästar och grisar. Hästar torde i viss utsträckning säljas på avbetalning till småbrukare och skogsarbetare mot månatliga avbetalningar. Grisar, som i regel säljas för uppfödning och slakt, betalas med ett mindre belopp vid mottagandet och med återstoden vid en senare tidpunkt — t. ex. sex månader efter köpet — då grisarna beräknas vara färdiga för slakt. Det finnes skäl att antaga, att kreditkostnaden vid köp av kreatur är lika hög som i den senast redovisade gruppen av avbetalningsartiklar.

Faktorer, som bestämma kontantinsats och avbetalningstid.

Såsom framgår av den lämnade redogörelsen äro avbetalningsvillkoren synnerligen skiftande. Skall godset utgöra full säkerhet för säljarens fordran, bör avbetalningstidens längd och kontantinsatsens storlek avpassas så, att godset under hela amorteringstiden har ett värde motsvarande säljarens fordran. Avbetalningstidens längd måste bestämmas med hänsyn tagen till godsets hållbarhet. Uppenbarligen kan en symaskin eller en dammsugare säljas på betydligt längre tid än en kostym kläder. Kontantinsatsen bör, om säljaren skall nå full trygghet, motsvara såväl kostnaden för försäljningen som den värdeminskning godset undergår omedelbart som det toges i bruk. En hög kontantinsats har även betydelse från andra synpunkter. Säljaren når endast sådana köpare, som ha förmåga att spara det belopp, insatsen representerar. Köparen har redan vid godsets mottagande gjort så stora upppoffringar, att han har ett intresse av att köpet icke skall gå åter. Risken att komma i förbindelse med bedrägliga köpare är icke så stor. Det erbjuder icke någon fördel att köpa gods i syfte att senare pantsätta eller sälja det vidare.

Från försäljningssynpunkt är det emellertid fördelaktigt med en låg kontantinsats och en lång avbetalningstid. Säljaren kan nå även sådana köpare,

som sakna eget kapital eller som avskräckas av en stor kontantinsats och stora månatliga avbetalningar. Ovan har givits åtskilliga exempel, där kontantinsatsen icke är större än en var av de följande avbetalningarna. Tydligt är emellertid, att krediten under sådana förhållanden i hög grad bygger på förtroende till köparens personliga betalningsförmåga.

Närmare om kostnaden för avbetalningskrediten.¹

Kostnaden för avbetalningskrediten kan, som jag visat, angivas på många olika sätt. Än bestämmes denna som en viss procent ränta, vanligen beräknad »flat» (d. v. s. som en viss ränta å det krediterade beloppet under hela avbetalningstiden), än bestämmes kostnaden som ett pristillägg och än som förlust av en kassarabatt. Ofta förekommer en kombination av dessa olika beräkningsgrunder.

Samtliga metoder — bortsett från den enkla ränteberäkningen vilken endast undantagsvis förekommer — äro ägnade att ge köparen en skev föreställning om de kostnader, som äro förenade med avbetalningskredit i förhållande till andra former av kredit. En köpare torde i allmänhet icke ha klart för sig innebörden av ränteberäkning enligt »flat»-systemet; icke heller torde han kunna bedöma merkostnaden vid vissa procents tillägg eller avdrag i förhållande till ett listpris. Man skulle kunna hävda, att ett enkelt tillägg eller avdrag ger köparen fullständig upplysning om de faktiska kostnaderna. Köparen saknar emellertid i regel förmågan att sätta skillnaden mellan avbetalningspris och kontantpris i relation till kontantinsatsens storlek och avbetalningstidens längd. Tillämpas olika prissättningsgrunder av företag i samma bransch, kunna lätt sådana påtagliga förhållanden som kontantinsatsens storlek och avbetalningstidens längd få större betydelse i konkurrensen än de verkliga kostnaderna för avbetalningskrediten. Det ligger således nära till hands, att den fria konkurrensen mellan olika företag i vissa fall har till följd, att köparekåren erbjudes mindre kontantinsats och längre avbetalningstid utan att den faktiska kostnaden för avbetalningskrediten därför behöver bli lägre. Ett företag, som säljer bilar, fordrar kanske en ränta på 6 %, ett annat 12 %, en firma, som säljer kläder, fordrar ett tillägg, som motsvarar 50 % ränta, ett annat, som arbetar på samma plats och med samma socialgrupper 100 %.

De lämnade uppgifterna hava visat merkostnaderna vid köp på avbetalning endast under förutsättning, att kontantpris och avbetalningspris ha r ä t t a v v ä g t s m o t v a r a n d r a. Så är uppenbart icke fallet i fråga om böcker, där avbetalningspriset är detsamma som kontantpriset. Icke heller torde prissättningen vid symaskiner och dammsugare vara fullt rättvis. Ett pristillägg, som motsvarar 12—15 % årlig ränta, torde nämligen icke kunna ge sedvanlig förräntning av nedlagt kapital, då fråga är om så små avbetalningsposter som 10 kronor i månaden. En prissättning till fördel för avbetalningsköparen är emellertid ofta från säljarens synpunkt fullt försvarlig. Är

¹ Se även ovan s. 22 ff.

avbetalningsköpet den normala avsättningsformen, är det i säljarens intresse att icke avskräcka köpare genom att framhålla de höga kostnaderna för avbetalningskredit.

Även andra faktorer verka störande vid en jämförelse mellan kostnaderna i olika fall. Om kostnaden fastställts som en viss ränta, står kostnaden i relation till den tid köparen utnyttjat sin kredit. Utgör kostnaden ett fast tillägg, ger en omräkning till en årlig ränta kostnaden vid punktlig betalning. Den genomsnittliga kredittiden kommer emellertid, då åtskilliga köpare betala något i efterhand, att överstiga den i avbetalningsvillkoren förutsatta.

De tidigare givna exemplen angående räntekostnaden vid avbetalningskredit giva likväl anledning till vissa slutsatser. Tydligt är, att kostnaderna äro lägst i fråga om dyrbara varor. Vid avbetalningsförsäljning av bilar är sålunda den årliga räntesatsen i allmänhet omkring 10 %. För radioapparater och cyklar, som bilda en mellanklass, har jag lämnat exempel på räntekostnader av ungefär 20—30 %. De redovisade exemplen beträffande kläder och klockor, där avbetalningspriset i regel icke uppgår till mer än omkring 100 kr., ha visat de högsta kostnaderna (50 % och däröver). En av de största posterna bland säljarens omkostnader utgöres av utgifter för kreditkontroll, bokföring och inkassering. Denna post, som sålunda motsvarar förvaltningskostnaderna, är till en viss grad lika hög, vare sig det är fråga om ett stort eller litet belopp. Det är därför givet att räntekostnaderna äro relativt högre vid ett litet kreditbelopp, som avbetalas i små poster. Att all kredit å små belopp måste bli dyrbar, visar en jämförelse med pantlånekontorens räntesatser, som — då det icke är fråga om guld, silver eller värdepapper — i allmänhet utgöra 24—48 % om året.¹

Man torde kunna antaga, att godsets art också är av avgörande betydelse. Kläder och annat, som hastigt förslites, har om det återtages intet eller endast obetydligt värde. Säljarens säkerhet i godset kan icke heller vara stor i de fall, då köpet avser en vara, t. ex. en klocka, en fotografiapparat eller en reservoarpenna, som lätt och bekvämt kan döljas undan eller flyttas till pantlånekontoret.

Vissa typiska missförhållanden, förenade med avbetalningssystemet.

Avbetalningsköpet spelar en framträdande roll inom stora delar av detaljhandeln. Praktiskt taget alla befolkningsgrupper använda sig av avbetalningskredit. Automobileer säljas på kredit till yrkeschaufförer, handelsre-

¹ Frågan om pantlånekontorens verksamhet har varit föremål för riksdagens uppmärksamhet. I skrivelse nr 242 år 1924, vari bland annat påpekades, att lagregler rörande räntans belopp saknades, anhöll riksdagen om utredning rörande vilka åtgärder kunde från det allmännas sida vidtagas för borttagandet eller minskandet av pantlånerörelsens sociala nackdelar. I anledning av denna skrivelse erhöi socialstyrelsen uppdrag av Kungl. Maj:t att verkställa en utredning i ärendet. Styrelsen ingav den 12 juni 1930 till Kungl. Maj:t förslag till ny förordning angående idkande av pantlånerörelse. 1936 års riksdag anhöi i skrivelse nr 275 om slutförande av den påbörjade utredningen. Ärendet är för närvarande beroende på Kungl. Maj:ts prövning.

sande eller affärsmän, vilka sakna det kapital, som fordras för kontantköp. Tack vare lättheten att erhålla avbetalningskredit har en stor del av transportväsendet övertagits av fria småföretagare, vilka själva tjänstgöra som droskbil- eller lastbilförare. Maskiner och verktyg säljas till hantverkare och fabrikanter; skrivmaskiner, räknemaskiner, kassaregister och andra kontorsapparater till handels- och affärsmän. Pianon, musikinstrument, möbler och annat bohag finna avsättning hos alla socialgrupper. Kläder — särskilt kostymer, överrockar och kappor — köpas av arbetare, kontorsanställda och andra små inkomsttagare. Den stora köparekåren får genom avbetalningssystemet möjlighet att förvärva dyrbara och varaktiga föremål. En stor del av avbetalningsköparna leva i sådan omfattning ur hand i mun, att den icke kan kontant köpa en artikel, som kanske motsvarar en månads lön eller mera. Andra åter, som skulle äga förmåga att spara, föredraga avbetalningssystemet, som ger dem möjlighet att omedelbart komma i besittning av den önskade varan. Kostnaderna kunna sedan betalas ur den löpande inkomsten. Man behöver icke tillgripa ett tillgängligt kapital, som i stället kan anslås till andra ändamål.

Under de diskussioner, som förts rörande avbetalningssystemets sociala betydelse, hava systemets försvarare framhållit betydelsen av försäljning av pianon, symaskiner, arbetsredskap, fortskaffningsmedel och andra avbetalningsartiklar, som säljas på förhållandevis fördelaktiga villkor. Systemets kritiker ha pekat på, att klockor, urkedjor, smycken, grammofoner, pälsverk och liknande föremål säljas till fattiga människor, som sakna förmåga att betala de oskäligt höga priser säljaren betingar.

Otvivelaktigt ger avbetalningssystemet upphov till åtskilliga missförhållanden. Till en del förklaras dessa av *ekonomiska faktorer*. Det är sant, att en säljare, som på lång sikt önskar driva avbetalningshandel med en fast kundkrets utan stor marginal mellan inköps- och försäljningsprisen, måste noga pröva köparens ekonomiska betalningsförmåga. Använder han handelsresande och andra ombud, måste han omsorgsfullt sovra inflytande köpebud, om hans agenter själva icke ha ekonomiskt intresse av att köparen fullgör sina betalningar. Stundom tvingas emellertid en säljare under trycket av stark konkurrens att söka ett medel att driva upp omsättningen. Med lätthet kan detta ske genom avbetalningsförsäljning utan kreditkontroll. Det bokföringsmässiga resultatet blir för den närmaste framtiden gynnsamt. Frågan om avskrivning å utestående fordringar skjutes på framtiden. De förluster, som slutligen måste följa en avbetalningsförsäljning efter dessa linjer, tvinga kanske småningom företaget att helt upphöra eller att begränsa sin avbetalningsförsäljning. När det upphört med sin verksamhet eller stabiliserat sina metoder, uppdyker måhända på marknaden ett nytt företag, som säljer utan kontroll. Det förekommer även *avbetalningshandel*, som kan betecknas som direkt *lågklassig*. Exempel härpå ha stått att hämta i polisrapporterna vid tiden före 1934 års ändring av åtalsreglerna angående avbetalningsförskingring. Det är i allmänhet fråga om handel med klockor, musikinstrument, smycken, tavlor och stundom även med kläder. En klocka

eller någon annan vara, vars pris icke kan bedömas av lekmannen, kan lätt säljas på avbetalning med så stor vinstmarginal, att säljaren kan möta mycket stora förluster å utestående fordringar. Ett avbetalningskontrakt ger honom kanske en affärsvinst även om kontantinsatsen är låg och godset snart måste återtagas. Säljaren saknar då helt intresse av att utöva kontroll över köparens betalningsförmåga.

En statistisk uppställning rörande anmälningar om försäljning och pantsättning av gods köpt på avbetalning har av Köpenhamns polis ställts till författarens förfogande. Uppställningen avser tiden den 15 januari 1936—11 augusti 1936 och omfattar 115 anmälningar. Den största gruppen eller 32 anmälningar avser kläder. Ej mindre än 16 anmälningar eller 14 % röra klockor. Bland övriga artiklar märkas särskilt böcker, harmonikor och radioapparater. Uppgifter finnas jämväl å säljarens namn. Vissa i Köpenhamn illa kända avbetalningsfirmor återkomma regelbundet. Av 16 klockförsöringringar falla 5 på en och 5 på en annan firma. Den ena firman förekommer i ytterligare 4 fall (två grammofoner, ett par ringar och en harmonika). Denna firma har enligt upplysningar drivit sin verksamhet efter samma linjer under en lång tid.

Försök att avskilja den »osunda» avbetalningshandeln.

Vid flera tillfällen har den tanken framförts, att man skulle skilja mellan å ena sidan den avbetalningskredit, som i huvudsak vore värdefull från samhällssynpunkt, och å andra sidan den kredit, som hade övervägande skadliga verkningar. Man har ansett, att ren *konsumtionskredit* och *lyxkredit* icke borde få förekomma. En sådan uppfattning torde ha legat bakom kommerskollegii preliminära förslag av den 7 september 1932. Kollegium satte nämligen i fråga, om avbetalningsköp över huvud taget borde medgivas beträffande »direkta konsumtionsvaror, lyxartiklar och varor understigande ett visst belopp».

Fråga är, om det över huvud taget är möjligt att bestämma vad som kan anses som konsumtions- eller lyxvaror. Angivandet av vad som är en *konsumtionsvara* förutsätter att det skall vara möjligt att draga en gräns mellan varor, som tjäna produktion och varor, som tjäna konsumtion. Kredit för det förra ändamålet skulle vara berättigad, men däremot icke för det senare. Produktionskredit skulle väl föreligga, om en bil köpes för att användas i yrkesmässig trafik eller eljest i köparens rörelse. Bilen fyller ett produktivt ändamål. Dess nyttjande ger köparen medel till betalning. Av samma karaktär skulle en kredit vara, som lämnas för köp av arbetsredskap och maskiner. Det kan emellertid icke med säkerhet förutsägas, att krediten i det enskilda fallet skall bliva produktiv i den meningen, att den ökar köparens förvärvsförmåga. I ett enstaka fall kanske icke inkomsterna av en bil täcka driftskostnaderna. Krediten kan vidare lika väl vara produktiv även i sådana fall, då det icke är fråga om sådant som betraktas som produktionsmedel i vanlig mening. Cykeln är ett transportmedel, som sparar både tid och direkta utgifter. En radioapparat eller ett bokverk kan vara förutsättningen för en värdefull utbildning. Inköpet av en kostym kläder kan göra det möjligt för en kontorist att åtaga sig ett erbjudet arbete. Dju-

pare sett äro naturligen kläder, matvaror och annat, som kräves för att människan skall kunna arbeta i produktionen lika mycket produktionsmedel som maskiner och arbetsredskap. Det synes vara en olöslig uppgift att draga en gräns mellan produktionsvaror och konsumtionsvaror. Det enda som torde kunna sägas är, att en maskin mera omedelbart tjänar produktiva ändamål än en radioapparat, ett möblemanng eller en kostym kläder.

Icke heller torde man bestämt kunna angiva vad som menas med *lyxvaror*. Fastställande av vad som är lyx förutsätter ett omdöme: Vissa varor äro så onödiga, att de icke böra köpas på kredit. I fråga om vad som skall anses som lyx gå emellertid meningarna starkt isär. Det kan knappast om något särskilt varuslag sägas, att det allmänt anses som lyx.

Vill man söka urskilja de fall, där de med avbetalningssystemet förenade missförhållandena starkast göra sig gällande, är det tydligen icke lämpligt att taga till utgångspunkt varans användning för konsumtions- eller lyxändamål. Det synes vara *riktigare att utgå från vissa kännetecken hos godset självt*. Det förefaller antagligt, att *frågan, huruvida godset utgör en lämplig säkerhet för säljarens fordran, bör tillmätas avgörande betydelse*. Det är av intresse att påpeka att »beklädnadspersedlar» och »skodon», vid vilka varor ägareförbehållet enligt kommerskollegii slutliga förslag skulle sakna giltighet, utgöra artiklar med ringa hållbarhet och litet andrahandsvärde. Smycken och »fick- eller armbandsur», som utgjorde den andra varugruppen i kollegii slutliga förslag, äro artiklar, som lätt kunna döljas undan, flyttas eller tappas bort. Sådana varor utgöra erfarenhetsmässigt en sämre säkerhet än stora, icke lika lätt flyttbara, samtidigt värdebeständiga föremål. Det må vidare framhållas, att det kan finnas skäl att, som kommerskollegium föreslog, hindra avbetalningsköp å små belopp. Behovet av avbetalningskredit är i dessa fall mindre trängande. Kostnaderna för avbetalningskrediten äro, som nyss sagts, mycket höga.

Avbetalningssäljarens ställning.

Vid praktiskt taget all avbetalningsförsäljning *förbehåller sig säljaren äganderätten till den sålda varan som säkerhet för köpesummans betalning*. Tack vare ägareförbehållet får säljaren en väsentligt starkare ställning än en vanlig säljare, som lämnat köparen kredit. Får en vanlig borgenär icke betalning, är han hänvisad till att söka utmätning för sin fordran eller att sätta gäldenären i konkurs. Resultatet av dessa åtgärder blir beroende av, att gäldenären äger tillgångar, som kunna tillgripas av borgenärerna. Sociala hänsyn till den gäldbundnes intresse förestava bestämmelser, att viss egendom skall vara fri från exekution. Enligt 65 § utsökningslagen äger gäldenär rätt att från utmätning undantaga dels nödiga gång- och sängkläder för sig och sin familj, dels ock nödiga arbetsredskap och andra nödiga lösörens till ett värde av högst 500 kr., eller där gäldenären icke är familjeförsörjare och ej heller har eget hushåll, högst 200 kr. Saknas utväg till nödtorftigt uppehälle, skall från utmätning undantagas förråd för en månad, eller om

tillräckligt förråd ej finnes, motsvarande penningmedel. Till konkursbo åter räknas enligt 27 § konkurslagen endast sådan egendom, som är av beskaffenhet att kunna för gäld tagas i mät.

I ett mycket stort antal fall är vid personlig kreditgivning läget säkerligen sådant, att en exekution skulle visa sig verkningslös. Detta oaktat kan en kreditgivare säkert räkna med betalning, om gäldenären är en skötsam man, och skulden icke överstiger hans betalningsförmåga. Den personliga krediten måste emellertid under alla förhållanden till en väsentlig del bygga på kreditgivarens förtroende till gäldenärens vilja och förmåga att fullgöra sina förbindelser.

Avbetalningssäljaren har en fördelaktigare ställning. Han kan alltid räkna med en viss effekt av exekutionen. Han kan med stöd av sitt ägareförbehåll häva köpet. Han har då obetingat rätt att få godset tillbaka. Köparen kan icke åberopa 65 § utsökningslagen, som ger honom rätt att undantaga gods från utmätning. Från social synpunkt kan detta stundom leda till stötande resultat. Man tager kanske från köparen arbetsredskap, som äro nödvändiga för hans förvärvsverksamhet. Han kanske icke heller får behålla nödiga gång- och sängkläder, som köpts på avbetalning. I den mån icke fattigvården omedelbart lämnar hjälp, kan köparen lämnas i ett fullständigt utblottat läge.

Av stor betydelse är vidare, att ägareförbehållet ger säljaren skydd mot köparens borgenärer. Säljaren behöver icke konkurrera med övriga fordringsägare utan har ensam rätt till betalning ur godset. Han är icke beroende av att köparens egendom blir föremål för utmätning eller avträdes till konkurs. Icke heller behöver han finna sig i att borgenärerna lägga beslag på köparens rätt till godset, om detta på något sätt skulle äventyra hans rätt till betalning.

Ägareförbehållet betyder vidare, att en köpare, som pantsätter eller säljer godset, kan straffas för förskingring jämlikt 22 kap. 11 § strafflagen. Gör sig köparen skyldig till uppsåtlig skadegörelse, inträder ansvar enligt 19 kap. 20 § strafflagen. Båda dessa brott ligga under enskilt åtal. Före den 1 juli 1934 ägde — som tidigare nämnts — allmän åklagare att väcka åtal vid avbetalningsförskingring. Om köparen icke kunde återställa godset, hade säljaren därför endast att anmäla förhållandet till polisen. Numera, då detta brott är målsägarebrott, måste han själv förebringa bevisning och utföra talan.

Ägareförbehållet ger således i första hand den fördelen, att säljaren, om köparen icke skulle betala frivilligt, kan uttaga sin fordran ur godset. För att säljaren skall kunna utnyttja denna fördel, måste han emellertid kunna lita på att köparen icke vanvårdar, säljer eller pantsätter godset. Enbart straffhotet skapar icke tillräckliga garantier. Avbetalningskrediten måste lika väl som vanlig kredit till en viss grad bygga på förtroende. Vid försäljning av dyrbara varor som t. ex. automobiler och pianon stå så stora värden på spel, att säljaren alltid måste utöva en viss kreditkontroll. Han måste på förhand skaffa sig upplysningar om köparens betalningsförmåga

och skötsamhet. Vid handel med andra artiklar som t. ex. radioapparater, skrivmaskiner och böcker förekommer vid sidan av försiktig kreditgivning även försäljning under mycket bristfällig kontroll. Tydligt är, att säljaren i sådana fall litar på att ägareförbehållet ger honom även andra fördelar framför oprioriterade borgenärer än möjligheten att få betalning ur godset. Säljaren räknar med, att han tack vare sina exekutiva maktmedel skall kunna frampressa betalning även i fall där en personlig kreditgivare skulle ha stått maktlös. Särskilt påtaglig är betydelsen av den hårda indrivningsapparaten vid försäljning av kläder, skodon och dylikt, som hastigt förslites eller minskar i värde. Ett återtagande kan knappast ge säljaren direkt ekonomiskt utbyte. Men säljaren kan genom att taga godset tillbaka tillfoga köparen ett obehag, som är mera kännbart än en utmätning. En kostym kläder har ett stort personligt värde för köparen och det är därför att vänta, att denne söker att med till buds stående medel undvika ett återtagande. Stundom torde rätten att ställa köparen till ansvar för förskingring vara säljarens värdefullaste vapen. Vid försäljning av djur för uppfödning och slakt kan säljaren icke räkna med, att godset skall finnas kvar i köparens vård den dag då köpesumman förfaller till betalning. Mellanhavandet torde nämligen normalt avvecklas på det sätt, att köparen säljer djuren till slakt mot slutet av kredittiden för att sedan med vad som inflyter betala sin skuld till »ägaren». Med stöd av sitt ägareförbehåll hotar säljaren den köpare, som icke frivilligt vill betala, med åtal för förskingring. Erfarenheten visar, att straffansvarsfrågan vidare spelar en stor roll i fråga om sådana artiklar som fickur, armbandsur, smycken, dragspel, fotografiapparater och reservoarpennor. Frestelsen att pantsätta godset ligger beträffande sådana varor nära till hands. Det bereder icke köparen alltför stora upppoffringar att lämna dem från sig. De äro lätta att flytta och lämna sig väl för belåning. Som jag tidigare framhållit, är det särskilt med denna typ av varor, som den lågklassiga avbetalningshandeln arbetar. Ännu ett fall må angivas, då straffhotet utnyttjas särskilt hänsynslöst. Det förekommer, att säljare, som en lång tid underlåtit att kräva sina köpare, oväntat söka att indriva utestående fordringar. Vanligast sker detta, då en säljare med alla medel måste söka uppbringa pengar för att fortsätta sin rörelse eller då en säljares rörelse avvecklas i samband med en konkurs. Före 1934 års lagändring beträffande åtalsreglerna för förskingring voro förhållandena, såvitt man kan iakttaga, väsentligt sämre än för närvarande. De förhoppningar, som vid 1934 års riksdag uttalades om en bättre tingens ordning, torde till en del hava infriats. Den lågklassiga avbetalningshandels omfattning har sannolikt begränsats. En del avbetalningssäljare ha nödgats upphöra med sin verksamhet eller iakttaga en försiktigare hållning, då polismyndighets hjälp icke längre stått till deras förfogande. De förbättrade förhållandena torde emellertid till en del även vara att tillskriva det allmänna ekonomiska uppsving, som inträtt efter år 1934.

Avbetalningskreditens ekonomiska betydelse.

Vid diskussion av avbetalningshandelns betydelse måste hänsyn tagas till det förhållandet, att avbetalningskrediten på viktiga punkter bestämmer konsumtionens inriktning. En vanlig köpare skulle aldrig genom eget sparande kunna förvärva det kapital, som vore nödvändigt för ett kontantköp av en bil eller någon annan dyrare avbetalningsartikel. Skulle avbetalningsförsäljning av automobiler sluta, skulle en social omgruppering äga rum. De självständiga småföretagarna försvunne, och trafiken i sin helhet övertoges av stora kapitalstarka företag med anställda förare. I fråga om andra avbetalningsartiklar skulle ett sparande väl vara tänkbart, åtminstone under ekonomiskt goda tider. En sådan förändring av allmänhetens vanor skulle emellertid förutsätta ett upplysnings- och uppfostringsarbete på lång sikt.¹ Utan kreditgivning skulle troligen försäljning och därmed också produktion av radioapparater, dammsugare, symaskiner och dyrbara möbler vara väsentligt lägre än för närvarande. Stora bokverk — uppslagsverk, serier, samlade skrifter o. d. —, vilka ha en stor avsättning till alla samhällsgrupper, skulle över huvud taget icke säljas till annat än de bäst ställda. De möbler och de husgeråd, som vid bosättning kunde köpas utan kredit, bleve sällan av mera värdefullt slag. I viss utsträckning kanske det bleve vanligare att hyra möblerade lägenheter. Om kreditförsäljning av kläder till den fattiga befolkningen skulle upphöra, bleve den till en viss grad tvungen att köpa sämre kvalitéter eller att köpa begagnade kläder.

En lagstiftning, som skulle förklara ägareförbehållet ogiltigt, skulle således medföra genomgripande förskjutningar i produktion och konsumtion, i den mån icke avbetalningskrediten ersattes av andra former för kredit. Säkerligen skulle icke säljare eller andra kreditgivare kunna finansiera köp av automobiler, stora maskiner och andra dyrbara artiklar, med mindre de erbjödes under någon form säkerhet i godset. Till en del skulle avbetalningskrediten i fråga om övriga artiklar kunna bli överflödiga, om statliga eller kommunala lån kunde lämnas för bosättning och andra ändamål.² Till en del åter skulle avbetalningskrediten kunna tänkas ersatt med öppen kredit, vilken ges utan säkerhet för kreditgivaren.

För närvarande förekommer i vårt land öppen kredit jämsides med avbetalningskredit framför allt vid försäljning av kläder, husgeråd, möbler och böcker. Den öppna krediten torde till en betydande del utnyttjas av ämbets- och tjänstemän, kontorister och andra, som ha fasta anställningsförhållanden och regelbundna inkomster, varemot avbetalningskredit begagnas av arbetare och små inkomsttagare. Erfarenheterna från Norge, där tillstånd till

¹ Sparbankerna, Postsparbanken och Kooperativa Förbundet driva en propaganda för sparande. Vid denna upplysningsverksamhet, som särskilt riktar sig till ungdomen, fästes uppmärksamheten på avbetalningshandelns faror.

² Se K. K. om statliga bosättningslån den 30 sept. 1937 (S. F. S. 1937 nr 809) och Betänkande angående dels planmässigt sparande dels statliga bosättningslån S. O. U. 1936: 14 s. 31.

avbetalningsförsäljning i allmänhet icke medges i fråga om konfektion och andra manufakturvaror eller i fråga om sådant husgeråd som glas, porslin och kokkärl, visa emellertid, att en öppen kredit kan ges även åt de fattigaste i samhället.

Det förefaller därför antagligt, att ägareförbehållet icke utgör en nödvändig förutsättning för kredit å billiga avbetalningsartiklar. Vid försäljning av kläder och andra artiklar, som hastigt förslitas och minska i värde, kan säljaren icke räkna med att genom godsets återtagande få sin fordran täckt. Ägareförbehållet har då framför allt den betydelsen, att det ger säljaren rätt till en hårdare exekution än andra fordringsägare. Det är därför förklarligt, att ägareförbehållet icke är av väsentlig betydelse. Säljaren skulle med lika stor eller större trygghet kunna lämna kredit till samma socialgrupper, under förutsättning att han ägde tillräcklig kännedom om köparens betalningsvanor och övriga ekonomiska förhållanden.

III. Riktlinjer för en lagstiftning om ägareförbehåll och avbetalningsköp.

A. Inledning.

En reglering av avbetalningsköpet kan genomföras efter skilda vägar. I 1927 års riksdagsskrivelse diskuterades bland annat möjligheten att införa en bestämmelse, att varor under ett visst värde ej finge säljas på avbetalning utan tillstånd av offentlig myndighet. I riksdagens skrivelse framhölls ävenledes, att en reglering av agentverksamheten måhända skulle vara till gagn. Under riksdagsbehandlingen år 1934 påpekades likaledes betydelsen av dylika åtgärder. Särskilt betonades tanken på ett ingripande mot agenter.

Såsom framgår av redogörelsen här ovan under I. C, har man i Norge och Danmark prövat dessa reformvägar. Ett system, som förutsätter kontroll över avbetalningshandeln skulle onekligen erbjuda åtskilliga fördelar. Det skulle, om *tillstånd* krävdes för *avbetalningsförsäljning*, vara möjligt att hindra att samvetslösa personer uppträdde som säljare. Det skulle vidare kunna föreskrivas, att vissa varor över huvud taget icke finge säljas på avbetalning. Ett sådant system, vilket som nämnt tillämpas i Norge, förutsätter emellertid övervakning från offentlig myndighets sida. I Norge är rätten att driva handel underkastad reglering. I Sverige däremot finnes i princip inga begränsningar. Det måste därför bli förenat med svårigheter att genomföra en effektiv kontroll.

Samma anmärkning gäller även ett ingrepp riktat mot *agentverksamheten*. Föreskrifter, att agenter skola ha särskild kompetens, gälla för närvarande endast ombud för livförsäkringsbolag. Dessa bolag stå emellertid under övervakning av försäkringsinspektionen. En bestämmelse, att en handelsresande eller en platsförsäljare skulle äga särskilda kvalifikationer måste bli svår att upprätthålla, så länge icke motsvarande krav ställas på den som har rätt att driva handel. En annan väg är, att efter danskt mönster förbjuda säljare, att själv eller genom ombud uppsöka köpare för att taga beställningar. Samma invändning, att det vore besvärligt att nå en effektiv kontroll gäller emellertid även förbud att taga beställningar. Det må vidare betonas, att agenterna fylla en viktig uppgift i trakter med gles befolkning och långa avstånd. Vill man undanröja de missförhållanden, som äro förenade med försäljning genom agenter, är det sannolikt lämpligare att gå fram efter en annan väg.

Mycket skulle vara vunnet, om agentkårens anställningsvillkor bleve reglerade. Lagen borde förbjuda olämpliga provisionssystem. Den borde ge agenten en tryggare ställning gentemot sin uppdragsgivare. En utredning, som tager sikte på en förbättring av agenternas anställningsförhållanden, faller emellertid utanför mitt uppdrag.

Från svenska utgångspunkter ligger det närmare till hands att vidtaga åtgärder mot avbetalningshandeln efter en annan linje. Genom lagen om avbetalningsköp av den 11 juni 1915 regleras avbetalningsköpets rättsverknin- gar. Denna lag har otvivelaktigt fyllt en viktig uppgift, då det gällt att skydda den köpande allmänheten för övergrepp från avbetalningssäljarnas sida. Lagen behandlar emellertid endast en sida av avbetalningsköpet, nämligen förhållandet mellan säljaren och köparen. Som tidigare angivits, har emel- lertid avtalet rättsverknin- gar även i andra riktningar. Det ägareförbehåll, som förekommer i alla avbetalningskontrakt, ger säljaren rätt att skydda godset mot köparens borgenärer. Att godset utmätes eller att köparen för- sättes i konkurs, rubbar icke säljarens rättsställning. Ägareförbehållet har vidare den betydelsen, att köparen kan straffas för åverkan, om han uppsåt- ligen förstör godset, eller för förskingring, om han säljer eller pantsätter god- set. Dessa sidor av ägareförbehållet ha icke blivit föremål för särskild lag- stiftning. Denna undersökning må därför till en början inriktas på att ut- röna, vad som skulle stå att vinna genom en lagstiftning som reglerade för- utsättningarna för borgenärsskydd och straffansvar. Därefter bör jag un- dersöka, i vad mån 1915 års lag är i behov av en revision.

B. Förutsättningar för stiftande av ägareförbehåll.

Publicitetsregler vid stiftande av realsäkerhet i lösöre.

För stiftande av ägareförbehåll uppställas icke lika stränga krav som för stiftande av andra former av realsäkerhet i lösöre. För att en borgenär skall erhålla säkerhet i pantsatt gods, kräves att godset överlämnas i borgenärens besittning. Finnes godset hos tredje man, är det dock tillräckligt, att pant- sättaren lämnar en underrättelse om pantsättningen eller att panthavaren hos tredje man företer en skriftlig handling, som visar att panträtt blivit utfäst. Vid lösöreköp förutsättes bland annat offentlig kungörelse. Vid förlagsinteck- ning och vid inteckning i jordbruksinventarier sker inteckning i ett offentligt register. I litteraturen har detta förhållande påpekats vid åtskilliga tillfäl- len. Det har framhållits som en oegentlighet, att publicitet icke föreskrives för stiftande av ett ägareförbehåll.

Tidpunkten för ägareförbehållets stiftande.

Det vore emellertid felaktigt att hävda, att parterna ägde en fullständig av- talsfrihet. Utan tvekan gäller i svensk rätt den regeln, att ett ägareförbehåll måste stiftas vid en tidpunkt, då godset ännu finnes i säljarens besittning. Har

godset en gång kommit i köparens hand, anses säljaren icke längre som ägare. Han kan icke freda sin egendom mot köparens borgenärer, med mindre han iakttagit lösöreköpsförordningens formaliteter.

Specialitetsprincipen.

En annan regel, som likaledes otvivelaktigt får anses som svensk rätt är, att godset skall hava bestämt angivits i avtalet. Säljarens företrädesrätt kan icke avse annat gods, än det gods som avtalet avser. En bestämmelse, att säljaren skall bli ägare av gods, som satts i stället för det ursprungligen sålda, är således icke giltig. Sammanställes denna regel med den nyssnämnda principen om tidpunkten för ägareförbehållets stiftande, har alltså enligt svensk rätt ägareförbehåll endast verkan, då säljaren vill behålla äganderätten till individuell sak.

Koppling och belåning av köparerätt.

I de gängse avbetalningskontrakten förekommer ofta en bestämmelse, att säljaren har rätt att återtaga godset, om icke köparen i *allo* fullgör sina förbindelser enligt avtalet. Härmed åsyftas naturligen närmast köparens skyldighet att betala köpeskillingen. Stundom är emellertid köparen skyldig att betala viss ränta å köpeskillingen eller kostnader för diskontering och omsättning av växlar, som utställts å köpeskillingen. Ofta skall han vidare hålla godset försäkrat för brand- och vattenskada. Förbindelser att betala ränta eller annan kostnad för krediten eller ock att hålla godset försäkrat äro accessoriska i förhållande till huvudförbindelsen.

Emellertid förekommer det, att köparen åtager sig, att godset skall tjäna som säkerhet jämväl för fordringar, vilka icke äga något samband med köpeskillingen. Då en avbetalningsköpare tid efter annan köper nya varor från samma säljare, *kopplas* ibland de olika avbetalningskontrakten tillsammans. Parterna avtala, att äganderätten till vad som köpts enligt ett kontrakt, icke skall övergå å köparen, förrän denne jämväl fullgjort sina förbindelser enligt ett senare kontrakt. Brister köparen med betalningen enligt det senare avtalet, skall säljaren äga rätt att återtaga det gods, som sålts enligt det tidigare avtalet, även om köpeskillingen enligt detta avtal skulle vara till fullo betald. På detta sätt kan ett obegränsat antal avtal kopplas samman, så att dröjsmål med betalningen av ett av kontrakten ger säljaren rätt att återtaga det gods, som sålts enligt övriga avbetalningskontrakt. Säljaren når en säkerhet av samma art som den vid gemensam inteckning i fast egendom. Försummar köparen att fullgöra ett av de sammanbundna kontrakten, kan säljaren uttaga sin fordran även ur gods sålt enligt ett annat kontrakt. Varje enskilt gods kommer således att stå som säkerhet icke blott för fullgörande av sin egen köpeskillning utan även för fordringar enligt andra avbetalningskontrakt.

Det händer också, att godset får tjäna som säkerhet för andra fordringar än köpeskillingen enligt ett sammankopplat avbetalningskontrakt. Vanligt är att en firma som sålt en bil på avbetalning senare, då köparen till största

delen fullgjort sin betalningsskyldighet, lämnar ett lån för reparation av bilen. Det överenskommes, att äganderätten till bilen skall stanna hos säljaren, till dess att reparationsfordringen blivit betald. Om godset, då den nya fordringen tillkom, representerade ett högre värde än det belopp, som återstod oguldet å köpeskillingen, hade köparens rätt enligt kontraktet ett förnögenhetsvärde. Detta tillgripes nu som säkerhet. Man kan därför lämpligen benämna en transaktion av denna art *belåning av köparerätt*.

Det är osäkert, om koppling eller belåning av köparerätt enligt svensk rätt bör tillmätas rättsverkan mot borgenärerna eller ge säljaren möjlighet att utkräva straffansvar. Ett uttalande i motiven till lagen om avbetalningsköp (motiven s. 201) tyder visserligen på, att lagens författare ansett koppling medföra borgenärsskydd. Något rättsfall, som avgör frågan synes emellertid icke föreligga. I dansk och norsk rätt däremot har man bestämt uttalat sig mot möjligheten att med ett ägareförbehåll säkerställa andra fordringar än köpesumman. (Se särskilt Lassen & Ussing: Obligationsretten, Speciel Del, § 92, I. 1 vid not 6 och § 93. VI. C. not 182 samt Gjelsvik: Norsk tingsrett, 3 utg. s. 292.)

Vid en diskussion av riktlinjerna för en lagstiftning i ämnet kan tvekan icke råda om önskvärdheten att förklara dylika transaktioner ogiltiga. Bindas olika avbetalningsköp samman, kan säljaren utsträcka avbetalningskrediten utöver de gränser han annars måst iakttaga av hänsyn till köparens betalningsförmåga. Köparens rätt att disponera godset, som annars skulle ha inträtt, då köpesumman betalats, skjutes på framtiden. Frestelsen att förskingra någon del av den kopplade egendomen är stark. Säljarens rätt att taga godset tillbaka utgör ett svårare hot, än då fråga är om fristående avbetalningsköp. Liknande skäl kunna anföras mot belåning av köparerätt. Transaktioner av detta slag göra det vidare möjligt för en köpare att undandraga borgenärerna sina ägodelar. Kopplas ett stort antal avbetalningsköp samman, kan en gäldenär måhända besitta lösöre till ett avsevärt värde, som är praktiskt oåtkomligt för hans borgenärer. Blev belåning av köparerätt godtagen av domstolarna, kunde det tänkas, att köpare allmänt underlåte att slutbetala sina avbetalningskontrakt. Finge köparen senare behov av kredit, kunde han belåna sin köparerätt antingen hos säljaren eller hos en kreditgivare, som övertagit säljarens rätt. På detta sätt skulle det öppnas en väg för gäldbundna personer att kringgå de stränga publicitetsreglerna vid pantsättning och lösöreköp.

Det är därför enligt min mening nödvändigt att fränkänna varje avtal, som avser att säkerställa annat än köpeskillingen och därmed sammanhängande förbindelser rättsverkan mot köparens borgenärer. Ett sådant avtal bör icke heller binda köparen straffrättsligt.

Avtalet bör ange säljaren som »ägare».

Delade meningar råda, huruvida avtalet uttryckligen bör angiva, att säljaren skall anses som »ägare» av godset. Den meningen har hävdats, att det vore tillräckligt att visa, att säljaren enligt parternas mening vid kontrakts-

brott från köparens sida skulle ha rätt att taga godset tillbaka. Ett avtal att häva köpet (ett s. k. enkelt hävningsförbehåll) skulle ha samma verkan som ett uttryckligt ägareförbehåll. Detta spörsmål torde ej ha varit föremål för Högsta domstolens prövning. Ett skäl att godkänna ett enkelt hävningsförbehåll skulle vara det stötande resultatet, att avtalets rättsverkningar eljes bleve beroende av att parterna valt en riktig formulering. Emellertid tala åtskilliga skäl för kravet, att säljaren uttryckligen skall ha angivit, att han fortfarande är ägare av godset. Sedan gammalt arbetar man vid avtal, som ha rättsverkningar mot borgenärerna, med vissa fixa avtalstyper, nämligen i första hand äganderätt och panträtt. Detsamma gäller i vidsträckt omfattning de straffrättsliga verkningarna. Stadgandet i 22 kap. 11 § strafflagen om förskingring förutsätter sålunda att fråga är om gods, till vilket annan är ägare. För rättsordningens effektivitet är det icke likgiltigt, om en säljare som vill värja sin ställning mot köparens borgenärer till stöd för sin mening anför, att han är »ägare» eller om han försvarar sig med att parternas mening varit, att han skulle få taga godset tillbaka. Om säljaren anför, att han är »ägare», är det för vanlig uppfattning naturligt, att borgenärerna icke kunna göra något anspråk gällande. Skulle säljaren endast stödja sig på ett förbehåll i avtalet att häva köpet, vore det omöjligt att upprätthålla föreställningen, att köparen icke ägde rätt att sälja eller pantsätta gods, som han har i sin besittning. Från teknisk synpunkt är det fördelaktigt att parterna tvingas att använda en bestämd terminologi. Kravet på ett uttryckligt ägareförbehåll är ägnat att skapa reda och klarhet. I det praktiska livet förekommer det veterligen aldrig, att ett avbetalningskontrakt ensamt innehåller ett enkelt hävningsförbehåll. Där denna klausul förekommer, finnes jämsides ett direkt ägareförbehåll. Någon svårighet skulle det därför icke vara för rättslivet att anpassa sig efter en regel, att säljaren måste i avtalet tydligt föreskriva, att han är ägare av godset.

Skriftligt bevittnat avtal.

Något krav att avtalet skall vara skriftligen avfattat har icke uppställts i svensk rätt. Säljaren har således i fråga om bevisningen samma frihet som beträffande köpevillkor i allmänhet, då fråga är om lös egendom. Enligt 10 § avbetalningsköplagen fordras likväl, att det skall ha upprättats skriftlig handling om köpet, om handräckning skall erhållas för godsets återtagande. Nästan undantagslöst upprättas också en skriftlig handling. Vanligen får köparen, om avtalet slutes genom ombud eller godset av annan anledning icke omedelbart utlämnas, underteckna en skriftlig ordersedel.

Den skriftliga formen har säkerligen en viss betydelse. En köpare torde i allmänhet ha större respekt för en skriftlig förbindelse än för en muntlig utfästelse. Det är att antaga, att den skriftliga formen ofta förstärker de återhållande moment, som hindra köparen att förfoga över godset, som det vore hans eget. Sannolikt skulle avtalet få ännu större helgd, om lagen föreskrev, att avtalet liksom ett avtal om köp av fast egendom skulle ha två vittnen eller att åtminstone köparens ordersedel skulle vara bevittnad. Om det vore

nödvändigt att vid köpslutet eller beställningen tillkalla två vittnen, skulle faran minskas, att lättsinniga avbetalningsköp inginges eller att köparen påverkades av falska förespeglingar från säljarens ombud. En sådan formregel skulle även ge den fördelen, att en gäldenär icke lika lätt som för närvarande skulle kunna söka att freda sin egendom för utmätning genom att uppvisa ett uppdiktat avbetalningskontrakt. Mot användande av skenavtal är emellertid en utmätningssökande borgenär redan skyddad enligt gällande rätt. Enligt 22 kap. 2 § 3. strafflagen straffas som bedrägeri, om man under falskt sken av köp avhänder sig egendom för att förekomma utmätning. Har gäldenären på ed uppgivit sina tillgångar, inträder ansvar för mened.

Registrering.

Såsom nämnts i det inledande kapitlet föreskriva några utländska rätts-system, att ägareförbehållet skall inskrivas i ett offentligt register. En sådan regel finnes i schweizisk och amerikansk rätt. Den högtidliga formen skulle, som nyss framhållits, ha en viss betydelse. Frågan är om man med ett registreringstvång skulle vinna något avsevärt utöver vad man når med en regel, att det skall upprättas en skriftlig bevittnad handling rörande köpet. En fördel skulle emellertid även ligga däri, att en långivare kunde lättare bedöma en persons kreditvärdighet. En förutsättning härför vore emellertid att ett fullständigt personregister upprättades, ur vilket kreditgivarna utan svårighet skulle kunna inhämta upplysningar. Ett sådant register skulle ställa sig dyrbart. Åtminstone för de små avbetalningsköpen skulle ett registreringstvång bli betungande. Man skulle även kunna sätta i fråga, om man skulle nå den önskade förstärkningen av den personliga kreditvärdigheten. Möjligen skulle man kunna kräva inskrivning av ägareförbehåll endast beträffande sådant lösöre, som redan är underkastat registreringsplikt. Inskrivning av ägareförbehåll vid försäljning av automobiler skulle sålunda lätt kunna ske samtidigt med inskrivning av övriga uppgifter i automobilregistret.

Sammanfattning.

Enligt vad som framgår av det föregående vill jag förordna, att i en lagstiftning angivas följande förutsättningar för ett ägareförbehåll, som ger säljaren borgenärsskydd och binder köparen straffrättsligt:

1. att förbehållet stiftas, innan köparen kommit i besittning av godset,
2. att förbehållet avser bestämt gods,
3. att förbehållet säkerställer köpeskillingen eller därmed sammanhängande förbindelser,
4. att säljaren i avtalet uttryckligen angiver sig som ägare av godset samt
5. att en skriftlig handling upprättas om köpet och att köparens namn bevitnas av två personer.

C. Särskilda fall, då ett ägareförbehåll icke bör äga giltighet.

En lagstiftning om ägareförbehåll och avbetalningsköp bör icke begränsa sin uppgift till att fastställa vissa allmänna förutsättningar för stiftande av ägareförbehåll. Lagstiftningen bör därjämte söka att avgränsa vissa områden, där det av olika hänsyn måste anses olämpligt, att en säljare kan betinga sig säkerhet i det sålda godset. De synpunkter, som kräva beaktande, äro av växlande art. Vissa riktlinjer ha redan angivits i det föregående kapitlet. Vid den fortsatta undersökningen må det vara lämpligt att söka utgångspunkter i rättspraxis för att så långt möjligt bygga lagstiftningen på principer, som redan vunnit insteg i svensk rätt.

Ägareförbehåll till föremål infogade i fastighet.

Enligt praxis kan ett ägareförbehåll icke göras gällande mot tredje man, om godset infogats i fastighet. Spörsmålet, som länge varit omtvistat, avgjordes i huvudsak genom en plenidom av den 2 oktober 1918 (N. J. A. 1918 s. 441). Avgörande är att de sålda föremålen infogats på sådant sätt, att de enligt 3 § i 1895 års lag ang. vad till fast egendom är att hänföra skola betraktas som tillbehör till byggnad. Det saknar betydelse, att föremålen lätt kunna avskiljas. En byggnadsleverantör kan följaktligen icke genom ett ägareförbehåll försäkra sig rätt att taga tillbaka hissar, värmeledningspannor, radiatorer och dylikt, om fastigheten dömts i mät eller fastighetsägaren försatts i konkurs. Detsamma gäller även säljare av maskiner och annan industriell utrustning som jämlikt 3 § i nämnda lag är att anse som tillbehör. Vissa frågor äro ännu olösta. Samma regel, som gäller vid utmätning och konkurs torde vara tillämplig, då fastigheten frivilligt överlåtes till tredje man. Däremot är det tveksamt om en byggnadsleverantör kan åberopa ett ägareförbehåll till stöd för ett yrkande att få godset tillbaka, om yrkandet riktas mot köparen personligen. Den åsikten låter sig möjligen försvara, att förbehållet ger leverantören återtaganderätt, om icke borgenärerna lagt beslag på fastigheten eller fastigheten övergått till ny ägare.

Den ståndpunkt, som rättspraxis intagit, är motiverad av hänsyn till fastighetskrediten. Liknande regler gälla i allmänhet i utländsk rätt. Denna lösning innebär emellertid, att byggnadsleverantörer och andra, som sälja föremål vilka infogas i fastighet, berövas möjligheten att säkerställa sin fordran på betalning. Vid åtskilliga tillfällen ha krav rests, att byggnadsleverantörernas ställning skulle förbättras. Ett utkast till lag om visst trygande av byggnadsborgenärers fordringar m. m. avgavs den 30 december 1921 av särskilda sakkunniga (S. O. U. 1922: 26). Utkastet, som efter tyska förebilder ville tillförsäkra leverantörerna hypotek i fastigheten, har icke föranlett lagstiftning i ämnet. Frågan har emellertid ånyo upptagits till behandling av 1934 års byggnadsindustrisakkunniga. De sakkunniga förorda

i sitt betänkande (S. O. U. 1938: 10 s. 438 ff.), en lagstiftning rörande byggnadsborgenärernas rättsliga ställning samt angiva vissa riktlinjer för fortsatt utredning. Som tidigare nämnts har vidare i en motion vid årets riksdag (II: 72 av herrar Nylander och De Geer i Lesjöfors) hemställts om utredning i frågan.

Vid en utredning om lagstiftning till skydd för säljare av infogade föremål böra helt andra synpunkter fälla avgörandet än vid en lagstiftning om avbetalningssystemet i allmänhet. Frågan har ett nära samband med de spörsmål, som måste tagas under övervägande vid en tillämnad revision av 1895 års lag ang. vad till fast egendom är att hänföra och bör därför icke upptagas till prövning i detta sammanhang.

Ägareförbehåll till föremål infogade i fartyg.

En liknande ställning intar ett annat fall, där rättspraxis antagit, att ägareförbehållet är ogiltigt. I några avgöranden från senare år (N. J. A. 1934 s. 234 och 1935 s. 416) har Högsta domstolen förklarat ägareförbehåll till motor, som infogats i fartyg utan verkan mot fartygsägarens borgenärer. I 1935 års dom har domstolen uppenbarligen icke tagit hänsyn till frågan, om den sålda motorn lätt kunde avlägsnas eller ej.

Frågan om verkan av infogande av en lös sak i en annan lös sak har en vidsträckt omfattning. Samma problem uppkomma även då en sak blir föremål för andra åtgärder, som t. ex. då den bearbetas, förstöres eller förändras. Spörsmålet är till en del detsamma vare sig det gäller åtgärder med gods köpt under ägareförbehåll eller med gods, som av annan anledning utlämnats av ägaren. Rörande dessa frågor finnas inga regler i svensk lagstiftning. Beträffande föremål, vilka sålts med ägareförbehåll och infogats i fartyg, som kunna intecknas, göra sig samma synpunkter gällande som beträffande föremål, infogade i fastighet. Om förbehållet tillerkändes verkan, skulle inteckningshavarnas ställning äventyras. Skulle man önska att ge säljaren en tryggare ställning, vilket yrkats i den nyssnämnda motionen, bör frågan om en lagstiftning övervägas i annat sammanhang. De problem som här möta ha lika litet som motsvarande problem vid infogande i fastighet något samband med en allmän utredning om avbetalningssystemet.

Ägareförbehåll till föremål över vilka köparen äger att fritt förfoga.

Av betydligt större intresse för min undersökning är en serie avgöranden, som förklara ägareförbehållet utan verkan mot borgenärerna, då köparen haft rätt att fritt förfoga över godset.

Det äldsta fallet är ett avgörande, refererat i N. J. A. 1908 s. 449. En leverantör hade utlämnat hudar till en garvare. Det hade bestämts att varan skulle lämnas i kommission och att garvaren icke skulle bli ägare till varan, förrän han betalt ett i fakturan utsatt belopp. Garvaren hade medgivits rätt att efter gottfinnande bereda varan och tillgodogöra sig arbetsprodukten. Leverantören yrkade att få uttaga hudarna ur garvarens konkursbo. Häradsrätten ogillade emellertid leverantörens talan med den motiveringen, att

avtalet i verkligheten avsett köp. Häradsrättens dom ändrades icke i högre instanser. I Högsta domstolen voro emellertid meningarna mycket delade.

I ett senare avgörande, refererat i N. J. A. 1932 s. 103, rörde frågan giltigheten av ett ägareförbehåll till jordbruksinventarier. Köparen ägde rätt att utbyta inventarier mot andra likvärdiga. Enligt Högsta domstolens dom kunde ägareförbehållet icke med hänsyn till den förfoganderätt, som medgivits köparen, tillerkännas verkan mot borgenärerna. Ett annat rättsfall samma år, N. J. A. 1932 s. 292, rörde frågan om giltigheten av ägareförbehåll beträffande vara, som var avsedd att av köparen vidare säljas. Rådhusrätten, vars dom icke ändrades i högre instans, förklarade, att ägareförbehållet saknade laga verkan, då köparen ägt fri förfoganderätt till försäljning av varorna redan innan han haft att erlægga betalning för desamma.

I svensk rättsteori har man icke närmare diskuterat innebörden av den princip, som sålunda kommit till uttryck i rättspraxis. Almén, som upptar denna fråga till behandling (Köp och byte, § 28 not 129), påpekar endast, att ägareförbehållet saknar all verkan, då säljaren tillåtit köparen att införliva det sålda godset med en fastighet eller att förarbeta det till gods av helt annat slag, oavsett om köparen gjort bruk av tillåtelsen eller icke. Som skäl härför anför Almén, att ägareförbehållet icke varit allvarligt menat. Av samma grund bör enligt Almén ett ägareförbehåll fränkännas verkan, då det träffats vid försäljning av varor, som icke kunna brukas utan att förbrukas, såvida icke köparen förbundit sig att ej använda varan innan den betalats, eller då det avser varor, som enligt kontrahenternas mening skola få fritt försäljas av köparen.

Det må vara min uppgift att söka utreda de skäl, som kunna ha varit bestämmande för domstolarnas avgöranden. Enligt svensk rätt kan en säljare icke göra gällande sin äganderätt, om köparen infogat godset som tillbehör till en fastighet eller ett fartyg eller om köparen bearbetat godset till helt annat gods eller om han sålt godset till en tredje man, som i god tro fått det i sin hand. Dessa regler ha icke något samband med frågan om köparen har förfoganderätt över godset. Saknar köparen förfoganderätt men säljer han likväl godset till godtroende tredje man, förlorar säljaren sin äganderätt. Intill dess att överlåtelsen ägt rum och tredje man gjort godtrosvärv är emellertid förbehållet som regel fullt giltigt. Den omständigheten, att köparen kan tänkas komma att förfoga över godset i strid med avtalet, rubbar icke ägareförbehållets giltighet. Har emellertid köparen *rätt* att sälja godset vidare eller att på annat sätt förfoga över detsamma, förlorar förbehållet omedelbart sin verkan, alldeles oavsett om köparen gjort bruk av sin förfoganderätt. Den i rättspraxis erkända principen skulle därför kunna uttryckas sålunda: Har en säljare medgivit köparen rätt att infoga, bearbeta, sälja vidare eller på annat sätt förfoga över godset, medför denna omständighet ägareförbehållets ogiltighet, även om godset skulle finnas orubbat kvar i köparens besittning.

Samma princip som gäller i svensk rätt, har även vunnit erkännande i dansk rätt. (Se Lassen & Ussing, § 92. I. 1 vid not 9.) Liknande tankegångar

ha även kommit till uttryck i norsk rätt. (Se Scheel: Norsk Tingsret s. 351 f.).

Denna princip betyder i det praktiska livet, att ägareförbehåll icke kan komma till användning, då varor säljas till handelsmän eller andra näringsidkare för att av dessa omsättas vidare. Kredit å handelsvaror måste därför lämnas utan särskild säkerhet. En kortfristig personlig kredit är också allmänt förekommande i handelslivet. På grund av denna princip samt regeln om tradition vid stiftande av panträtt kan en handelsmans eller en hantverkares varulager icke ställas som säkerhet för en enskild borgenärs fordran. Detsamma gäller till en viss grad även utestående fordringar. En handelsmans varulager och i regel även hans utestående fordringar komma följaktligen att bilda ett underlag för den personliga krediten. Vid handelsmannens konkurs kommer denna del av hans egendom att gå till fördelning mellan de oprioriterade borgenärerna.

Man skulle kunna framkasta frågan, om det icke vore fördelaktigare för leverantörerna, att de finge var och en säkerhet i det sålda och att de sålunda sluppe att konkurrera som oprioriterade borgenärer. Ett sådant system tillämpas i Tyskland, där ett ägareförbehåll är giltigt såväl vid varor som skola stanna hos köparen som vid varor som skola bearbetas eller säljas vidare. Den tyska regeln är emellertid icke att föredraga framför den nordiska. Blev det allmänt brukligt att leverantörer förbehölle sig äganderätten till sålda handelsvaror, skulle vid konkurs några säljare kunna utnyttja sitt förbehåll, andra åter skulle finna, att deras varor icke längre funnes i behåll och att boet över huvud taget icke lämnade någon utredning till de oprioriterade borgenärerna. För den enskilde skulle det på förhand vara omöjligt att beräkna, om han skulle tillhöra de lyckligt lottade eller stå alldeles tomhänt. Vid varje handelsmannakonkurs skulle konkursförvaltningen nödgas skilja i sär vad som tillhörde olika leverantörer. Tvist skulle ofta uppstå om vad som vore den enes eller den andres egendom. Det är därför även för den enskilde leverantören i allmänhet fördelaktigare, att alla dela lika än att var och en tager sitt ut.

Den nordiska regeln har vissa motsvarigheter i främmande rättssystem. I fransk och engelsk rätt kan ett ägareförbehåll stiftas utan särskild publicitet. Vid panträtt däremot är liksom i de nordiska länderna publicitet nödvändig. I fransk rätt har varje säljare, som icke erhållit betalning, även om han icke träffat ett förbehåll därom, förmånsrätt i det sålda godset. Det saknar betydelse, om godset skall stanna hos köparen eller omsättas vidare. Denna förmånsrätt kan säljaren göra gällande både vid utmätning och vid frivillig försäljning. Av hänsyn till intresset att skydda personalkrediten gäller emellertid vid konkurs den regeln, att en säljare icke får bättre rätt än övriga borgenärer, även om han skulle ha förbehållit sig äganderätten till det sålda. Att märka är dock, att enligt fransk rätt endast köpmän kunna försättas i konkurs. Enligt engelsk rätt skyddas i allmänhet en avbetalnings-säljare mot köparens borgenärer. Ett undantag gäller likväl vid konkurs, som likaledes är dikterat av hänsyn till personalkrediten. Vid konkurs skall

till fördelning bland borgenärerna gå förutom gäldenärens tillgångar i allmänhet bland annat även sådan egendom, till vilken konkursgäldenären är att anse som ägare (»the reputed owner»). Denna regel, som benämnes doktrinen »reputed ownership», äger tillämpning endast beträffande egendom, som gäldenären har i sin handel eller näring (»in his trade or business»). Det är att märka att doktrinen ej avser privatpersoners egendom och ej heller privat egendom, som tillhör handelsman eller annan näringsidkare. Till en näringsidkares konkursbo kommer således att räknas icke blott alla varor, som äro avsedda för bearbetning eller försäljning utan även gods i allmänhet, som anskaffats för att användas i köparens »trade or business».

I svensk rättspraxis har även ägareförbehållets straffrättsliga sida varit föremål för bedömande vid avtal, där köparen ägt att förfoga över godset. Ett straff kan givetvis icke inträda, om köparen förfogat över godset på det sätt som avtalet medger. Har köparen rätt att utbyta olika varor mot varandra, skulle han likväl kunna anses straffbar, om han sålde eller pantsatte varorna utan att sätta andra varor i deras ställe. Har han rätt att sälja vidare, skulle han kunna straffas, om han pantsatte godset. Köparen skulle således kunna tänkas vara straffrättsligt bunden att respektera de villkor för hans förfoganderätt, som säljaren föreskrivit.

Av intresse är särskilt ett avgörande från år 1932, refererat i N. J. A. 1932 s. 564. En leverantör hade till sin återförsäljare lämnat åtskilliga bilchassier på avbetalning med vanligt ägareförbehåll. För varje chassi hade skrivits ett kontrakt. Samtliga kontrakt voro av den typ, som allmänt användes vid avbetalningsförsäljning av automobiler. Återförsäljaren hade avyttrat chassierna. Leverantören gjorde gällande, att återförsäljaren vid försäljning av chassi varit pliktig att omedelbart kontant inbetala kontraktssumman och yrkade ansvar å återförsäljaren för förskingring av chassierna genom deras försäljning utan omedelbart (eller senare) erläggande av betalning till leverantören. Högsta domstolen förklarade, att det varit parternas avsikt, att återförsäljaren skulle få sälja chassierna vidare, och frikände återförsäljaren. I ett likartat fall från år 1933 (N. J. A. 1933 s. 133) yrkade säljaren ansvar å återförsäljaren för bristande redovisning av de medel, som influtit vid försäljning från tredje man. Högsta domstolens dom var även i detta fall frikännande.

Av betydelse är vidare en dom från 1935 (N. J. A. 1935 s. 152). En slaktare hade av en kringfarande grisförsäljare köpt ett antal smågrisar. Grisarna hade sålts med ägareförbehåll och skulle betalas efter fem månader. Grisarna nedslaktades, utan att säljaren erhöll betalning, trots att avtalet icke gav köparen rätt att förfoga över godset. Högsta domstolen frikände med den motiveringen, att köparen, som uppförde grisar för slakt och försäljning, ej kunde anses ha saknat fog för antagande, att han, trots ordalagen i det skriftliga avtalet, varit berättigad att före erläggande av köpeskillingen för grisarna tillgodogöra sig dessa för att därigenom erhålla medel till köpeskillingen. Detta avgörande kan sägas beteckna en omsväng-

ning i Högsta domstolens praxis, då domstolen i ett tidigare avgörande (N. J. A. 1917 s. 154), som rörde djur som en slaktare köpt vid lösöreauktion, intagit en motsatt ståndpunkt.

Såsom framgår av den lämnade översikten har man i rättspraxis sökt undvika att döma till ansvar i sådana fall, då köparen ägt förfoganderätt över godset.

Riktlinjer för en gränsdragning.

Från säljarens synpunkt är straffansvaret lika viktigt som borgenärskyddet. Straffades icke en köpare för förskingring, om han sålde eller pantsatte godset, eller för skadegörelse, om han uppsåtligen förstörde det samma, skulle säljaren icke kunna räkna med att godset funnes kvar, då han ville taga det tillbaka. Det är icke tillräckligt, att köparen drabbas av skadeståndspåföljd, om han förstör säljarens säkerhet. Den rättsliga reaktionen måste vara kännbar även för en person, som saknar utmättningsbara tillgångar.

Det är ingenting för ägareförbehållet utmärkande, att kreditgivarens rätt till säkerhet i visst gods skyddas av ett straffansvar. På grund av vissa omständigheter äro emellertid de sociala olägenheterna av ett straffansvar osedvanligt stora. Erfarenheten har även visat, att avbetalningssystemet givit upphov till talrika förskingringsbrott.

Det är särskilt betänkligt, att de faktorer, som i samverkan med straffhotet hålla människor tillbaka, icke ha samma styrka vid avbetalningsförskingring som vid andra brott i allmänhet. I regel kräver ett brott en planläggning på förhand eller åtminstone ett handlande av särskilt ovanlig typ. För stöld fordras, att gärningsmannen tager något, som annan har i händer och kanske förvarar inom lås och bom; för bedrägeri, att man med falska åtgärder lockar annan att företaga en oförståndig handling; för förskingring av penningar förutsättes i allmänhet sinnrikt uttänkta åtgärder, stundom i form av förfalskning för att undgå upptäckt från kontrollerande revisorers sida. För avbetalningsförskingring kräves endast, att godset lämnas till ett pantlånekontor, en handling som för stora grupper av vårt folk tillhör de vardagliga. Tanken att en sådan handling skulle utgöra ett brott är ofta främmande för köparen, särskilt om avbetalningsköpet avsett kläder eller andra rent personliga föremål. För övrigt vet köparen, att brottet aldrig kommer att uppdagas, om han lyckas fullfölja avbetalningarna eller återlösa godset.

En annan olägenhet är, att straffansvaret ofta hindrar köparen att använda godset på det sätt som från ekonomisk synpunkt skulle vara lämpligast. Det band, som straffansvaret lägger på köparens handlingsfrihet, är icke tryckande, om köparen har personlig användning av godset. Är det fråga om en maskin, som köparen använder i sin rörelse eller en möbel, som han har i sitt hem, blir tanken på en pantsättning eller försäljning sällan aktuell. Förändrade förhållanden kunna likväl inträffa. Köparen vill icke längre bruka godset, han vill hyra ut, sälja eller förändra godset.

Säljarens äganderätt står då som ett hinder för köparen att vidtaga en åtgärd, som i annat fall skulle ha kunnat vara väl motiverad. Kan köparen icke få säljarens tillstånd att förfoga över godset, vilar över godset en död hand. Från social-ekonomisk synpunkt är godset lika onyttigt som allt det gods som ligger förvarat i pantlånekontorens lagerlokaler. De skäl, som tala mot att lägga ett band på köparens handlingsfrihet, göra sig starkast gällande vid varor, som icke äro avsedda för stadigvarande bruk, som t. ex. gods, som icke kan användas utan att bearbetas eller säljas vidare. Vore köparen bunden av ett straffansvar, skulle godset icke kunna komma till förnuftig användning.

Det måste anses önskvärt, att genom lagstiftning söka begränsa det straffbara området. Såsom framgår av det föregående finnes även i rättspraxis en tendens i denna riktning. Borgenärsskyddet betyder också liksom straffansvaret en avsevärd belastning. Ägareförbehållet måste alltid ha en störande inverkan på personalkrediten. Det har tidigare hävdats, att intresset att upprätthålla den kortfristiga handelskrediten varit bestämmande för rättspraxis ställning rörande ägareförbehåll till gods, över vilket köparen ägt att fritt förfoga.

En säljare, som lämnar kredit mot ägareförbehåll, bör vara skyddad både mot borgenärerna och mot olika förfoganden från köparens sida. Saknar säljaren skydd i endera riktningen, kan han icke med säkerhet räkna med att godset skall finnas i behåll, då han vill taga det tillbaka. Han kan då icke nå den trygghet som är en nödvändig förutsättning för att han skall kunna lämna kredit på någorlunda drägliga villkor. Det kan därför icke vara ändamålsenligt, att i vissa fall skydda säljaren enbart mot borgenärerna, i andra fall enbart mot olika förfoganden från köparens sida. Som grundläggande princip bör man därför antaga, att ägareförbehållet skall medföra både borgenärsskydd och straffansvar. På grund av denna princip bör en begränsning av området för borgenärsskydd alltid följas av en motsvarande begränsning av det straffbara området. Likaledes bör en begränsning av det straffbara området följas av en motsvarande begränsning av området för borgenärsskydd. En sådan parallellitet mellan borgenärsskyddet och straffansvaret torde även överensstämma med svensk rättsåskådning.

Ett fall, där ägareförbehållet måste anses ogiltigt är redan givet i rättspraxis. *Har köparen rätt att förfoga över godset* medför förbehållet varken borgenärsskydd eller straffansvar.

Vid bestämmande av övriga fall göra sig flera olika synpunkter gällande. Säljarens ställning är stundom mycket osäker, även om han skulle kunna skydda sin rätt mot borgenärerna och utkräva straffansvar. Då ägareförbehållet är förenat med stora sociala och ekonomiska nackdelar är det motiverat att avgränsa de fall, där säljaren icke kan nå en tillräcklig

trygghet. Fördelarna av en kredit mot ägareförbehåll äro då alltför obetydliga. Så är uppenbarligen fallet, då godset icke är tillräckligt varaktigt. En annan synpunkt, som också kräver beaktande, är det ekonomiska intresset, att köparens handlingsfrihet icke bindes på ett sätt som hindrar en förnuftig användning av godset. Så sker givetvis, om en köpare icke får förfoga över varor, som han icke själv kan personligen använda. Det kan t. ex. vara fråga om varor, som kunna nyttjas endast till vidareförsäljning eller till bearbetning. Av avgörande betydelse är vidare, att straffansvaret icke alltid kan fullgöra sin funktion att hindra köparen att förfoga över godset. Straffhotet erbjuder ett bräckligt värn, som är fullt effektivt endast under någorlunda gynnsamma förhållanden. Saknar straffhotet preventiv verkan får säljaren icke den trygghet, som skulle vara önskvärd. Viktigare är, att ett straff icke kan försvaras från social synpunkt, där det icke i det stora flertalet fall håller brottsligheten tillbaka. Saknar straffhotet sin preventiva funktion, betyder straffansvaret endast, att säljaren får ett hårdare indrivningsmedel än andra borgenärer. Han kan hota köparen med personalexekution. Vidare bör man även beakta, att enligt erfarenheten sociala missförhållanden framträda särskilt tydligt vid handeln med vissa varuslag.

Det är icke lätt att med ledning av dessa synpunkter bestämma de fall, där ett ägareförbehåll bör förbjudas. Det kan emellertid icke vara lämpligt att överlåta åt domstolarna att med ledning av allmänna principer fritt bestämma över frågan om ägareförbehållets giltighet. Det är önskvärdt, att avbetalningssäljaren alltid skall kunna med säkerhet avgöra, om han kan göra ett ägareförbehåll gällande. Man bör därför sträva efter att uppställa så klara gränser som möjligt.

En utväg vore att såsom man övervägt i Danmark endast godkänna ägareförbehållet i vissa bestämda fall. Närmast skulle då ägareförbehållet tillåtas vid varaktiga bruksföremål. Säljarens säkerhet är då relativt god. Faran för förskingring är förhållandevis liten. Detta vore emellertid enligt min mening att gå alltför långt. Det skulle för övrigt vara förenat med stora svårigheter att bestämt ange de önskvärda varuslagen. Det torde därför vara riktigare att behålla den nuvarande utgångspunkten, att ett ägareförbehåll i allmänhet är giltigt, men att rättspraxis och lagstiftning bestämmer vissa undantag.

Ett undantag — utöver det tidigare angivna undantaget, då köparen har rätt att fritt förfoga över godset — bör föreligga, *då säljaren visserligen förbjudit köparen att förfoga över godset, men det står klart, att köparen ämnar bryta mot detta förbud.* Likställtt härmed är det fall, då godset icke kan komma till förnuftig användning hos köparen. Såsom exempel må nämnas, att säljaren haft skäl att antaga, att köparen icke anskaffat godset för personligt bruk. Godset är måhända avsett som gåva eller skall ingå i köparens varulager. Ett annat fall föreligger, då grisar säljas för uppfödning. Säljaren vet, att köparen icke kan betala köpeskillingen, förrän han

fått sälja grisarna till slakt. Ännu ett exempel utgör gods, som icke kan brukas utan att förbrukas som t. ex. foder och livsmedel. I denna grupp av fall har straffansvaret normalt endast den verkan, att säljaren får en möjlighet att under hot om åtal frampressa betalning. Straffet tjänstgör som gäldsfångelse. Om kredit lämnas, äro villkoren mestadels ovanligt hårda.

Ännu ett undantag bör gälla *gods, som hastigt sjunker i värde*. Till en del sammanfaller detta undantag med det föregående. Så kan köparen icke ha någon förnuftig användning av gods, som är så flyktigt, att det icke tål förvaring under kredittiden, med mindre han får bruka godset, och icke heller av gods, som är avsett för förbrukning. Till detta undantag höra emellertid framför allt kläder, tyger, skodon och andra varor, som vid bruk hastigt sjunka i värde. Motsvarande varuslag funnos upptagna i kommerskollegii förslag av år 1933. Enligt kollegii mening skulle ägareförbehållet vara utan verkan vid beklädnadspersedlar och skodon. Avbetalningshandeln ger vid denna grupp av varor upphov till särskilt svåra missförhållanden. Kostnaderna för avbetalningskrediten är osedvanligt hög. Säljarens säkerhet är obetydlig. Straffhotets återhållande kraft är svag. Det kan anses i det närmaste lika stötande, att en köpare av en kostym kläder dömes för förskingring som att en person ställes till ansvar för att han icke kan redovisa varor avsedda för bearbetning eller försäljning. Har köparen någon tid haft kläderna i bruk, ha de förlorat nästan varje försäljningsvärde. Den ene, som återställer några utslitna trasor skulle gå fri; den andre däremot, som pantsätter en väl vårdad kostym, skulle ha gjort sig skyldig till förskingring.

Vidare skulle man kunna diskutera ett undantag beträffande *varor, som lätt kunna tappas bort eller döljas undan*, som t. ex. smycken, fickur, armbandsur, dragspel och andra små musikinstrument, fotografiapparater samt reservoarpennor. Även i dessa fall är enligt erfarenheten missförhållandena särskilt svårartade. Det är icke lätt att bestämt angiva vilka varor, som böra undantagas. Varje avgränsning måste bli till en viss grad godtycklig. Måhända är det därför lämpligt att icke undantaga andra varor, än de som upptogos i kommerskollegii förslag av den 21 februari 1933, nämligen smycken, fickur och armbandsur.

Ytterligare en begränsning av ägareförbehållets giltighet bör enligt min mening införas. Har köparen icke på lång tid hört av säljaren, föreställer sig köparen lätt att säljaren icke längre vill göra anspråk på godset. Köparen får den uppfattningen, att han kan fritt disponera över godset. Som påpekats i kap. II, får detta fall särskild aktualitet, då en säljare för att förbättra sin ställning söker att indriva fordringar, som lång tid försumrats. Ett straffansvar leder i sådana fall till stötande konsekvenser. Tanken att föreskriva en *preskriptionstid* har tidigare framkastats. I 1927 års riksdagsskrivelse nämndes sålunda möjligheten att begränsa den tid på

vilken ett avbetalningsköp finge avslutas som ett medel att förekomma avbetalningsköp av lyxartiklar. Preskriptionstiden kan emellertid icke räknas från avtalets ingående. I åtskilliga fall är en lång avbetalningstid fullt försvarlig. Vid de avbetalningsköp, som orsaka de svåraste missförhållandena, är för övrigt kredittiden i allmänhet ganska kort. Däremot skulle det vara lämpligt att föreskriva, att ett ägareförbehåll förlorade giltighet om köparen under en viss tid, t. ex. ett år, icke gjort anspråk på gods eller köpeskilling. En sådan preskriptionsbestämmelse skulle icke drabba den avbetalningssäljare, som utövade en sedvanlig affärsmässig kontroll över utestående fordringar.

De ovan föreslagna undantagen beträffande dels kläder, tyger, skodon och andra varor, som vid bruk hastigt sjunka i värde och dels smycken, fickur och armbandsur ha sin motsvarighet i kommerskollegii förslag av år 1933. Enligt kollegii mening skulle emellertid ägareförbehållet vid dessa slag av varor vara ogiltigt i alla riktningar och således icke heller ge säljaren rätt att kräva godset av köparen personligen. Det nu framlagda förslaget *avser endast borgenärsskyddet och straffansvaret och berör icke förhållandet mellan parterna*. Kollegii förslag upptog vidare en bestämmelse, att ägareförbehållet skulle sakna giltighet, om avbetalningspriset icke uppgick till 500 kr. En sådan värdegräns har jag icke funnit skäl att förorda.

Sammanfattning.

Genom en lagstiftning bör således ägareförbehållet förklaras ogiltigt (d. v. s. icke medföra borgenärsskydd eller straffansvar) i följande fall:

1. då säljaren medgivit köparen att sälja eller bearbeta godset eller att på annat sätt fritt förfoga över godset.
2. då säljaren har skäl att antaga, att köparen icke anskaffat godset för personligt bruk eller att köparen icke kan ha förnuftig användning av godset utan att förfoga över detsamma.
3. då godset utgöres av kläder, tyger och skodon eller av andra varor, som hastigt förbrukas.
4. då godset utgöres av smycken, fickur eller armbandsur samt
5. då säljaren under en tid av ett år icke gjort anspråk på gods eller köpeskilling.

D. Lagen om avbetalningsköp.

Lagens tillämpningsområde.

Lagen om avbetalningsköp den 11 juni 1915 avser enligt 1 § köp på avbetalning av lösöre. Lagen förutsätter, att köpeskillingen skall betalas i olika poster, av vilka åtminstone en skall erläggas efter det godset utgivits till köparen. Det kräves för lagens tillämpning, att säljaren skall äga rätt att återtaga godset. Under lagen falla köp med ägareförbehåll, även om ägareförbehållet icke uppfyller tidigare angivna förutsättningar för borge-

närsskydd och straffansvar. Hit höra även köp som endast innehålla ett förbehåll om rätt att taga godset tillbaka. Lagen skall likaledes komma till användning, då säljaren visserligen förbehållit sig äganderätten, men förklarat sig avstå från rätten att taga godset tillbaka.

Under lagen höra icke sådana köp, där avbetalningspriset överstiger 3 000 kronor.

Utanför lagens tillämpningsområde falla således (a) vanliga kreditköp, (b) sådana köp med ägareförbehåll, där köpesumman icke betalas i poster samt (c) avbetalningsköp över 3 000 kr.

(a). Det finnes icke något skäl att ge en kreditköpare starkare skydd än andra gäldenärer. Kreditsäljaren har icke större maktmedel än en borgenär i allmänhet. Av särskild betydelse är, att köparen lika väl som andra gäldenärer kan åberopa stadgandet i 65 § utsökningslagen om rätt att undantaga egendom från exekution.

(b). Köp med ägareförbehåll, där köpesumman skall betalas på en gång, är den vanliga avtalsformen, då gods säljes å auktion. Sådana köp torde sällan ge anledning till samma missförhållanden som avbetalningsköpen. De tidigare föreslagna gränserna för ägareförbehållets giltighet böra emellertid gälla även auktionsköpen. I förhållandet mellan parterna torde det icke vara nödvändigt att inskrida med särskild lagstiftning. Om godset på grund av köparens åtgärder undergår värdestegring, kan det emellertid vara obilligt att en säljare, som häver köpet, skall äga att behålla godset utan att redovisa överskottet. Så är t. ex. fallet, då kreatur säljas för uppfödning. Att för detta fall tillämpa lagen om avbetalningsköp, vore knappast lämpligt, då en uppgörelse enligt 3—5 §§ i denna lag skulle bli onödigt komplicerad. Däremot vore det befogat att utsträcka stadgandet i 37 § avtalslagen om förbud mot avtal om förverkande av pant till att gälla köp med ägareförbehåll, å vilka lagen om avbetalningsköp icke är tillämplig.

(c). Samma värdegräns — 3 000 kr. — som i den svenska avbetalningsköplagen finnes även i den danska lagen. I den norska lagen däremot sattes gränsen till 6 000 kr. År 1928 höjdes denna till 10 000 kr. Den finska lagen av år 1933 innehåller icke någon värdegräns och gäller således alla avbetalningsköp.

Den svenska kommittén (Motiven s. 182 f.) motiverade 3 000 kr. gränsen med att de stora avbetalningsaffärerna socialt och ekonomiskt sett hörde till en annan typ av avtal än dem man egentligen hade i sikte. Kommittén framhöll, att det kunde vara olämpligt att underkasta de stora köpen summariska lagbestämmelser. Förhållandena ha emellertid förändrats. Avbetalningsköp å stora belopp ha blivit vanliga bland socialgrupper, som äro i största behov av lagstiftningens skydd. Särskilt må framhållas avbetalningsförsäljningen av automobiler till droskförare, lastbilförare och andra yrkesmän. Det är därför under alla förhållanden påkallat att höja värdegränsen. Ett sådant steg är motiverat även med hänsyn till penningvärdets fall. Förslag härom framställdes under 1927 års avbetalningsutredning av kommerskollegium. Enligt kollegii mening skulle avbetalningsköplagen äga

tillämpning å köp intill 5 000 kr. Om man önskar att under lagen inbegripa de vanliga bilköpen, är det emellertid nödvändigt att fastställa ett väsentligt högre belopp. En tänkbar gräns vore den i norsk rätt antagna, 10 000 kr. Sannolikt vore det emellertid lämpligare att — i stället för att antaga en så högt liggande gräns — slopa varje begränsning och låta avbetalningsköplagen liksom den finska lagen omfatta samtliga avbetalningsköp. Några olägenheter torde en sådan lagändring icke behöva medföra under förutsättning, att vissa punkter i avbetalningsköplagen underkastades en revision med syftemål att anpassa denna lag efter förhållanden vid stora avbetalningsköp.

Förutsättningar för rätten att häva köpet.

Enligt 2 § första stycket lagen om avbetalningsköp äger säljaren vid dröjsmål med köpeskillingen icke återtaga godset, med mindre någon post utestår ogulden minst fjorton dagar och denna post antingen uppgår till minst en tiondel av avbetalningspriset eller tillsammans med annan ogulden förut förfallen post utgör minst en tjugondel därav. Har säljaren förbehållit sig återtaganderätt vid kontraktsbrott i annat avseende, må enligt andra stycket av samma paragraf denna påföljd icke vinna tillämpning »för så vitt sådant med hänsyn till de föreliggande omständigheterna skulle vara uppenbart obilligt».

Återstår vid ett avbetalningsköp endast den sista posten och uppgår denna post icke till en tiondel av avbetalningspriset (vid flera poster en tjugondel), kan aldrig ett sådant dröjsmål uppkomma, som beskrives i 2 § första stycket lagen om avbetalningsköp. Enligt lagens ordalydelse kan säljaren icke längre häva köpet och återtaga godset. Denna konsekvens är säkerligen förutsedd av lagstiftaren.¹ Den danska lagen överensstämmer på denna punkt med den svenska. Det norska förslaget fick under förhandlingarna i odelstinget en annan lydelse. I samband med en höjning av den föreslagna värdegränsen från 3 000 kr. till 6 000 kr. tillerkändes säljaren rätt att häva köpet vid dröjsmål med den sista posten, oavsett storleken av denna post. Den finska lagen motsvarar på denna punkt den norska lagen.

Erfarenheterna torde ha visat, att den svensk-danska ståndpunkten leder till olämpliga resultat. I Sverige torde köpare endast i vissa landsändar mera allmänt äga kännedom om, att säljaren för den sista tiondelen icke njuter samma skydd som för köpesumman i övrigt. I den mån kunskapen härom vinner spridning, utsättes emellertid säljaren för en ökad risk, att icke hela köpesumman skall inflyta och nödgas därför debitera ett högre avbetalningspris, än som annars skulle ha varit nödvändigt. För att undgå denna risk kan han — såsom stundom sker — föreskriva, att den sista avbetalningsposten skall motsvara minst en tiondel av köpesumman. Den

¹ Se Förslag till Lov om Køb paa Afbetaling. Bilag 3. Danmark: Rigsdagstidende 1916—17. Tillæg A sp. 2575.

sista posten kan då emellertid komma att uppgå till ett belopp, som är för högt i förhållande till köparens betalningsförmåga. I Danmark ha olägenheterna av lagens ståndpunkt påpekats vid åtskilliga tillfällen. I det av Faurholt den 26 mars 1936 framlagda betänkandet angående en revision av avbetalningsköplagen¹ framhålles lämpligheten av en lagändring.

En justering på denna punkt av 2 § första stycket lagen om avbetalningsköp torde icke kunna undvikas, om lagens tillämplighetsområde utsträcker till köp över 3 000 kr.

Rätt att få *handräckning* för att återtaga godset föreligger enligt 11 § endast vid dröjsmål med betalningen. Åberopar säljaren annat kontraktsbrott som hävningsgrund, måste han utföra sin talan vid domstol, om köparen icke frivilligt utlämnar godset. De övriga nordiska lagarna ha icke uppdragit lika snäva gränser för rätten till handräckning. Enligt den norska lagen har säljaren rätt till handräckning i samtliga fall, då han har rätt att häva köpet. Reser köparen invändning, kan likväl förrättning äga rum, endast om utmätningsmannen finner att invändningen är uppenbart grundlös (§ 13). Rör tvisten frågan, vad köparen kan ha att fordra enligt en uppgörelse mellan parterna, må godset dock återtagas, om säljaren ställer säkerhet (§ 13). Under särskilda omständigheter kan godset vidare sättas i förvar (§ 11). Icke heller den danska lagen innehåller några begränsningar av säljarens rätt till handräckning. Är det tvivelaktigt, om säljaren har rätt att taga godset tillbaka, kan utmätningsmannen fordra, att säljaren ställer säkerhet för den förlust köparen kan lida, om godset oriktigt återtages (§ 13). Den finska lagen åter innehåller samma regel som den svenska lagen (11 §). Då fara föreligger för att godset förstöres eller skadas, kan emellertid överexekutor ge tillstånd till handräckning i händelse köparen underlåtit att fullgöra sin betalningsskyldighet utan hinder därav, att dröjsmålet icke har den omfattning som i allmänhet förutsättes (2 § andra stycket).

Bestämmelserna om handräckning infördes i vår rätt, för att säljaren skulle slippa att anlita det omständliga förfarandet inför domstol, vilket ansågs draga onödigt höga kostnader. Om man vill skapa förutsättningar för billig avbetalningskredit, bör man så långt möjligt skydda säljaren mot onödiga risker. Det är önskvärt, att säljaren snabbt kan få taga godset tillbaka, om hans säkerhet allvarligt äventyras. Om köparen grovt vanvårdar godset eller om han överger detsamma, kan ett uppskov medföra stora förluster för säljaren. Det torde ofta förekomma, att en säljare under sådana omständigheter själv tager godset tillbaka, oaktat han är medveten om, att han ådrager sig ansvar för egenmäktigt förfarande. Sällan torde han ha att frukta ett åtal från köparens sida. Det torde säkerligen vara klokt, att åtminstone i den utsträckning, som anges i den finska lagen, medge säljaren rätt till handräckning, oaktat köparen icke är i dröjsmål med betalningen på sådant sätt, som anges i 2 § första stycket lagen om avbetalningsköp. Det skydd mot missbruk av säljarens ekonomiska maktställning, som lagen ger köparen, torde därför icke bli mindre effektivt.

¹ Se ovan s. 18 f.

Uppgörelsen mellan parterna.

Enligt de regler, som gälla köp i allmänhet, äger en säljare, som häver köpet och återtager godset, att som skadestånd kräva skillnaden mellan, å ena sidan, köpeskillning jämte ränta och, å andra sidan, godsets värde då det återtages. Vid en uppgörelse enligt 1915 års lag skall säljaren räknas till godo endast oguldna poster. Hänsyn tages icke till den del av köpeskillningen, som redan kan vara betalad. Någon skiljaktighet i sak föreligger emellertid icke. Vid en uppgörelse enligt de allmänna reglerna kommer den inbetalade delen att upptagas både på säljarens och köparens konto, då säljaren, när han återtager godset, är skyldig att återbära vad han mottagit. På andra punkter innehålla emellertid avbetalningsköplagens bestämmelser viktiga avvikelser.

Vanligen är avbetalningspriset högre än kontantpriset. Skillnaden mellan de båda prisen motsvarar räntekostnaden för avbetalningskrediten. Häves ett avbetalningsköp, då vissa poster enligt den förutsatta amorteringsplanen ännu icke äro förfallna till betalning, borde man för att nå ett rättvist resultat vid uppgörelsen mellan parterna diskontera dessa poster till nutidsvärdet. Vid ett köp med ägareförbehåll, som icke faller under lagen om avbetalningsköp utan följer allmänna regler, torde säljaren ha rätt till köpeskillningen utan avkortning. Enligt 4 § lagen om avbetalningsköp däremot skall säljaren räknas till godo endast nio tiondelar av oguldna poster, för vilka betingad förfallotid icke är inne. Lagen antager, att den del av köpesumman som indrives i förväg bör reduceras till kontantpriset, och förutsätter, att kontantpriset normalt utgör nio tiondelar av avbetalningspriset. Förmår någondera parten visa en annan relation mellan kontantpris och avbetalningspris, skall denna i stället läggas till grund för beräkningen. En reduktion till kontantpriset ger icke ett fullt riktigt resultat. Hänsyn tages icke till, att icke-förfallna poster redan stått ute en viss tid och att säljaren således haft att bära vissa kreditkostnader. Aritmetiskt riktigt vore, att reducera ännu icke förfallna poster med ett tal, som gäve uttryck för såväl skillnaden mellan avbetalningspris och kontantpris som den kredittid köparen redan åtnjutit. En sådan beräkning skulle emellertid bli mycket komplicerad.

Vid *handräckning* har säljaren jämlikt 12 § icke rätt att förebringa bevisning om ett annat förhållande mellan kontantpris och avbetalningspris än det i lagen presumerade. Han har ej heller rätt att fordra ränta. De övriga nordiska lagarna innehålla icke några bestämmelser, att uppgörelsen vid handräckning skall ha en särskild summarisk karaktär. Onekligen ha de svenska bestämmelserna den fördelen, att de äro enkla att tillämpa. Nackdelarna äro emellertid betydande. Om säljaren vill utnyttja handräckningsvägen, tvingas han för att skydda sig mot förlust att hålla den i lagen antagna relationen mellan kontantpris och avbetalningspris. Det har tidigare framhållits,¹ att gängse grunder för beräkning av avbetalningskostna-

¹ Ovan s. 25.

derna i regel äro ägnade att ge köparen en falsk bild av de verkliga förhållandena. Köparen saknar möjlighet att jämföra kostnaderna vid avbetalningskredit med räntekostnaden vid andra former av kredit, om avbetalningspriset bestämmes som ett visst tillägg till kontantpriset. Beräknas kostnaden som en viss procent årlig ränta å det vid varje tidpunkt utestående kapitalet, är en sådan jämförelse däremot möjlig. Ett upplysningsarbete med syftemål att förmå säljare att övergå till en sundare prissättningspolitik torde icke kunna drivas med framgång, så länge nuvarande regler gälla för en uppgörelse vid handräckning. Skulle lagen om avbetalningsköp utsträckas till att omfatta även köp över 3 000 kr., synes en ändring vara oundgängligen nödvändig.

Vid uppgörelsen skall köparen räknas till *godo godsets värde* då det återtages. Vid köp, som följa allmänna regler, torde godset böra skattas till det värde, vartill sådant gods kan köpas i den allmänna marknaden. Är säljaren en handelsman, som köper i parti och säljer i minut, torde det vara riktigt att lägga *partihandelspriset* till grund för beräkningen.

I motiven till lagen om avbetalningsköp förutsättes (s. 191 f.), att värdering av godset icke allenast innebär »ett fastställande av det pris godset kan beräknas betinga vid exekutiv försäljning. Avgörande bör i första hand vara, huru mycket säljaren genom att på det för honom förmånligaste sättet realisera godset kan med säkerhet antagas erhålla för detsamma». Enligt detta uttalande skulle godsets värde bestämmas så, att säljaren, om han avyttrar godset på nytt, icke får räkna sedvanlig handelsvinst. Det skulle därför vara *detaljhandelspriset* (och icke *partihandelspriset*), som bör läggas till grund vid värderingen. Detta torde också vara den allmänna uppfattningen bland utmätningmän.

Efter en uppgörelse enligt lagen om avbetalningsköp når icke säljaren helt samma förmögenhetsläge som om avtalet blivit rätteligen uppfyllt. Han är skyldig att underkasta sig en reduktion av utestående icke förfallna poster, som är hårdare än den aritmetiskt riktiga; han måste tillgodoräkna köparen ett högre pris å godset än vad som motsvarar hans eget inköpspris. Det är således alltid fördelaktigare för säljaren att indriva köpeskillingen. Det ligger i hans intresse, att icke genast återtaga godset utan att i stället söka frampressa betalning. Reglerna om skadeståndets bestämmande ge följaktligen köparen ett värdefullt skydd.

Kan säljaren söka utmätning i godset?

Har säljaren sökt dom å köpeskillingen, möter ofta frågan om säljaren för sin fordran har rätt att utmäta det sålda godset. Spörsmålet har i förbigående berörts i motiven till lagen om avbetalningsköp (s. 181). Där förutsättes, att säljaren kan »i sammanhang med begäran om utmätning av det på avbetalning sålda godset förklara sig avstå från sin rätt till detsam-

ma; har han gjort detta, blir den, som på auktionen inropar godset, omedelbart ägare till detsamma».

En utmätning av godset erbjuder säljaren vissa fördelar. Utmättes godset, behöver säljaren aldrig betala något för att utlösa köparen. Det är särskilt vanligt att säljare använda denna väg, då endast en liten del av köpesumman återstår ogulden och säljaren följaktligen kan vänta, att en uppgörelse enligt avbetalningsköplagen skulle ge ett överskott till köparens fördel. Svenska utmätningsmän torde allmänt anse, att — såsom det antydes i avbetalningsköplagens motiv — utmätning må ske, om säljaren avstår från sin äganderätt. Samma praxis tillämpas vare sig köpet faller under lagen om avbetalningsköp eller ej.

Fråga är emellertid om icke lagen om avbetalningsköp lägger hinder i vägen för ett sådant tillvägagångssätt. I Danmark, där utmätningsmännen tidigare tillämpat samma praxis som i Sverige, har »Højesteret» år 1929 fällt ett avgörande prejudikat (U. f. R. 1929 s. 1070). Domstolen har konstaterat, att det bör anses som en följd av avbetalningsköplagens regler, att en exekution, som riktas mot godset »saalænge Kontrakten er i Kraft, kun kan finde Sted i Overensstemmelse med Lovens Regler». Utmätning av godset kan följaktligen icke äga rum. Denna princip har sedan följts i ett flertal domar från landsrätterna. (Se U. f. R. 1930 s. 562, 1931 s. 395 och 1933 s. 1142.)

Återstår av köpeskillingen mindre än en tiondel (resp. vid flera poster en tjugondel), har enligt dansk liksom enligt svensk rätt säljaren icke rätt att återtaga godset. Han har att som en vanlig borgenär söka utmätning för sin fordran. Säljarens ställning är emellertid sämre än andra borgenärs. En vanlig borgenär, som söker utmätning, kan tillgripa köparens rätt till godset. Säljaren däremot, som icke kan rikta sin exekution mot godset, måste hålla sig till övriga utmätningsbara tillgångar.

1915 års lag ger avbetalningsköparen i huvudsak följande fördelar.

(a). Säljaren kan icke vid dröjsmål med betalningen återtaga godset, med mindre dröjsmålet har den omfattning, som anges i 2 § första stycket.

(b). Säljaren får vid uppgörelsen icke tillgodoräkna sig hela beloppet av ogulden ännu icke förfallna poster, utan dessa skola reduceras till kontantpriset (4 §).

(c). Godset skall vid värderingen upptagas till detaljhandelspriset.

(d). Köparen äger rätt att inom fjorton dagar, sedan säljaren tagit godset tillbaka, lösa det åter mot att betala säljaren godsets värde jämte det belopp, som säljaren enligt 5 § andra stycket må hava att fordra (6 §).

I den mån dessa skyddsbestämmelser kunna komma till användning, då säljaren söker utmätning i godset, torde ingenting vara att invända mot ett sådant tillvägagångssätt. (a) Man skulle kunna förutsätta, att utmätningsmannen vägrade att utmäta godset, med mindre han fann att köparen var i sådant dröjsmål, som anges i 2 § första stycket. (b) Om säljaren återropar en förfalloklausul och på en gång söker dom för hela köpeskillingen, skola de poster, som enligt amorteringsplanen ännu icke äro förfallna till betal-

ning, jämlikt 9 § reduceras till kontantpriset. I dessa avseenden skulle således köparens intressen kunna tillgodoses även vid utmätning av godset. Beträffande övriga punkter är detta likväl icke möjligt. (c) Även om garantier skapades mot att gods vid exekutiv försäljning bortslumpades till underpris, skulle en sådan försäljning icke kunna väntas ge mera än partihandelspriset. Vid en värdering enligt lagen om avbetalningsköp skall godset emellertid upptagas till ett högre belopp, nämligen till detaljhandelspriset. (d) Om godset vid auktionen inropas av annan än säljaren, är köparen avskuren från möjligheten att återlösa godset.

Om säljaren finge rätt att utmäta godset, bleve följaktligen avbetalningsköplagens tvingande skyddsföreskrifter i viktiga avseenden utan praktisk betydelse. Säljaren kan därför icke anses äga rätt att rikta sin exekution mot godset annat än efter en uppgörelse enligt 3—5 §§ lagen om avbetalningsköp. Även om man skulle kunna förvänta att svenska domstolar följde den danska linjen, torde ett ingrepp av lagstiftaren vara motiverat. Man kan knappast vänta, att spörsmålet i vårt land kommer att lösas genom ett prejudikat från högsta instans. Frågor av denna typ, som undantagslöst röra små belopp, bli sällan föremål för överdomstolarnas prövning.

Koppling och belåning av köparerätt.

Ovan under B. har angivits, att ett förbehåll, att olika avbetalningsköp skola kopplas samman, icke bör ha verkan mot köparens borgenärer och icke heller binda köparen straffrättsligt. I förhållandet mellan parterna skulle ett sådant förbehåll betyda, att säljaren, om köparen dröjde med betalningen av ett köp, kunde göra olika påföljder gällande beträffande andra sammankopplade avbetalningskontrakt. Han skulle — under förutsättning att förbehållet avsåge sådana påföljder — på en gång äga att återtaga allt det gods, som sålts enligt de olika sammankopplade kontrakten eller att utkräva samtliga icke förfallna poster. Genom stadgandet i 8 § lagen om avbetalningsköp har man sökt skydda köparen mot sådana åtgärder från säljarens sida. Om köparen så yrkar, skola samtliga kopplade avtal vid tillämpning av 2 § första stycket betraktas som ett köp. Säljaren äger då icke taga godset tillbaka eller utkräva poster, som eljest icke vore förfallna till betalning, med mindre köparens försummelse beträffande samtliga kopplade avtal, betraktade som en enhet, hade den i 2 § första stycket föreskrivna storleken.

Faran för att säljaren missbrukar sin maktställning är vid kopplingsförbehåll mycket stor. Skyddsbestämmelsen i 8 § avbetalningsköplagen kan icke anses tillräckligt effektiv. Starka skäl tala för att fränkänna ett sådant förbehåll all verkan. Samma regel bör även gälla, när säljaren gör köparens rätt beroende av att köparen fullgör andra åtaganden, som icke ha något samband med skyldigheten att betala köpesumman. Exempel härpå utgör som tidigare nämnts belåning av köparerätt. Sådana åtaganden böra — enligt vad förut visats — icke ge säljaren borgenärsskydd och icke heller binda köparen straffrättsligt. I stället för 8 § lagen om avbetalningsköp

borde enligt min mening införas ett stadgande, som förklarade, att ett förbehåll vore utan verkan som sade: att köparens rätt till godset skulle vara beroende av, att köparen rätteligen fullgjorde vad han åtagit sig i ett annat köpeavtal eller en annan självständig förbindelse.

Lagstiftning mot uppenbart olagliga klausuler.

Avbetalningsköplagens bestämmelser äro i motsats till de allmänna reglerna i köplagen att anse som tvingande. Föreskriver avtalet strängare påföljder, än som medgivas i lagen om avbetalningsköp, är avtalet jämlikt 17 § i denna del utan verkan. Trots att detta icke borde lända säljaren till gagn, förekomma i de gängse avbetalningskontrakten mycket ofta bestämmelser, som ge säljaren större fördelar än lagen tillåter. Än föreskrives, att säljaren skall äga att omedelbart återtaga godset eller utkräva icke förfallna poster vid minsta dröjsmål med betalningen; än, att verkställda inbetalningar skola vara förverkade. Förklaringen till detta förhållande torde vara, att säljaren under åberopande av avtalets ordalydelse stundom kan förmå en okunnig köpare att avstå från de förmåner lagen vill giva honom. Det händer säkerligen ofta, att en foglig köpare, som litar på säljarens uppgifter, återlämnar godset utan att kräva tillbaka någon del av sina inbetalningar. Skola avbetalningsköplagens föreskrifter regelmässigt komma till tillämpning även vid frivilliga uppgörelser, måste man förhindra, att i avbetalningskontrakt inryckas uppenbart olagliga klausuler. Man borde införa en föreskrift om straff för säljare, som använde formulär innehållande uppenbart olagliga klausuler. En sådan föreskrift skulle icke behöva avse annat än yrkesmässig försäljning på avbetalning. Lämpligt vore måhända, att offentlig myndighet finge rätt att på säljarens begäran granska och godkänna de formulär, säljaren ville använda.

Lagstiftning om ett personligt beneficium för avbetalningsköparen.

Under B. angåvos vissa förutsättningar för stiftande av ett ägareförbehåll. Under C. diskuterades särskilda fall, då ett förbehåll icke borde äga giltighet. Därvid sökte jag att bestämma de villkor som måste uppfyllas för att ett ägareförbehåll skulle kunna åberopas mot köparens borgenärer eller binda köparen straffrättsligt. Jag berörde icke frågan om förbehållets rättsverkan i förhållandet mellan parterna. Även om ett förbehåll icke äger rättsverkan mot borgenärerna eller medför straffansvar, bör förbehållet enligt min mening ge säljaren rätt att taga godset tillbaka. Det är icke nödvändigt att uppställa lika snäva gränser, då säljaren riktar ett anspråk mot köparen personligen, som då han fordrar skydd mot köparens borgenärer eller utkräver straffansvar. En sådan differentiering har den tekniska fördelen, att domaren eller utmättningsmannen, då säljaren häver köpet och kräver att få godset tillbaka, icke behöver undersöka, om ägareförbehållet kan anses äga giltighet i andra riktningar än mot köparen personligen.

I vissa fall är det emellertid önskvärt, att ett ägareförbehåll icke heller ger säljaren rätt att taga godset tillbaka. Det har vid flera tillfällen påpekats, att avbetalningsköparen icke äger att mot en säljare, som yrkar att få godset tillbaka, åberopa stadgandet i 65 § utsökningslagen om rätt att undantaga egendom från utmätning. Till följd härav är köparens sociala beroende vid avbetalningsköp långt starkare än vid andra former av gäldbundenhet. Särskilt svårt är köparens läge, då han köpt rent personliga tillhörigheter på avbetalning. Man har anledning att förmoda, att en utmättningsman skulle vägra att verkställa säljarens begäran att återtaga lös-tänder, proteser, glasögon och andra dylika föremål. Om säljaren yrkar att återfå gångkläder eller sängkläder, som sålts på avbetalning, torde utmättningsmannen emellertid vara nödsakad att lämna sitt biträde, även om köparen efter exekutionen skulle komma i ett fullständigt utblottat läge. Från samhällssynpunkt är det icke något intresse, att angivna artiklar säljes på avbetalning. Det funnes därför allt skäl att ge köparen ett visst personligt beneficium. Ett stadgande, att utmättningsman icke ägde rätt att uttaga en gäldenärs nödortfuga gång- och sängkläder, ej heller andra oundgängliga personliga tillhörigheter, borde måhända vara tillämpligt även i andra fall då egendom ställts som säkerhet för gäld. Ett sådant stadgande skulle lämp-ligen ha sin plats i utsökningslagen.

Sammanfattning.

I det föregående har lagstiftning förordats i följande avseenden.

1. Lagen om avbetalningsköp bör bli tillämplig å samtliga avbetalningsköp oavsett avbetalningsprisets storlek.

2. Stadgandet i 37 § avtalslagen om förbud mot avtal om förverkande av pant utsträcket till att gälla köp med ägareförbehåll, som falla utanför lagen om avbetalningsköp.

3. Säljaren erhåller rätt att återtaga godset, då köparen är i dröjsmål med betalningen av den sista avbetalningsposten utan hänsyn till dennas storlek.

4. Säljaren får rätt till handräckning för godsets återtagande, om fara föreligger för att godset skadas eller förstöres.

5. Vid handräckning skall säljarens fordran beräknas efter samma grunder som då säljaren inför domstol yrkar att få godset tillbaka.

6. Säljaren bör icke äga rätt att söka utmätning i godset för sin fordran på köpeskillingen.

7. 8 § lagen om avbetalningsköp bör ersättas av ett stadgande, som förklarar att ett förbehåll är utan verkan, som säger att köparens rätt till godset skall vara beroende av att köparen rätteligen fullgör, vad han åtagit sig i ett annat köpeavtal eller en annan självständig förbindelse.

8. Straff bör stadgas för säljare, som i ett avbetalningskontrakt inför en uppenbart olaglig klausul.

9. En borgenär bör icke kunna åberopa ett ägareförbehåll, en pantförskrivning eller en annan liknande förbindelse som stöd för ett anspråk att

få uttaga en gäldenärs nödortftiga gång- och sängkläder eller andra oundgängliga personliga tillhörigheter.

E. Utmätning av köparens rätt enligt ett avbetalningskontrakt.

Allmänna regler om utmätning av fordran eller rättighet.

En borgenär, som söker utmätning, är i allmänhet hänvisad till att taga gäldenärens tillgångar i beslag för att realisera dem genom försäljning till tredje man. Denna regel gäller även fordran eller rättighet, som tagits i mät. Den som inropar en utmätt fordran träder i utmätningsgäldenärens ställe med samma rätt som den, till vilken gäldenären frivilligt överlåtitt sin rätt.

En realisation av gäldenärens fordringar eller rättigheter efter försäljning till tredje man ger som erfarenheten visat sällan fullt utbyte. Utmätningsgäldenären tillskyndas onödiga förluster, om hans tillgångar säljas till underpris. Borgenärerna få icke den täckning, de kunnat nå, om realisationen skett på ett lämpligare sätt. En lag av år 1937 om ändring i vissa delar av utskökningslagen föreskriver, att vid utmätning av fordran i penningar ett annat förfarande må komma till användning. Utmätningssmannen skall jämlikt 88 b § utskökningslagen anmoda den, från vilken fordringen skall utgå att erlægga betalning till honom. Inflyter betalning, behöver försäljning icke äga rum. I andra stycket av samma paragraf bestämmes vidare, att tvistig fordran eller rättighet icke må säljas utan gäldenärens samtycke, förr än tvisten blivit slutligen avgjord eller ock borgenären ställt säkerhet för den skada, som kan tillskyndas gäldenären. Uppskov med försäljningen må även beslutas, då en fordran eller rättighet på grund av förhållanden av tillfällig natur kan väntas bli såld till uppenbart underpris.

Vid köp med ägareförbehåll har köparen en rätt att mot betalning av köpesumman förvärva slutlig äganderätt till det sålda. Det är icke fråga om en fordran i penningar, som kan indrivnas av utmätningssmannen. Köparens rätt skall därför enligt utskökningslagens allmänna regler om realisation av rättighet säljas å offentlig auktion. Något förhållande av tillfällig natur, som kan motivera ett uppskov föreligger icke, utan försäljningen skall ske utan uppskov.

Svårigheter möta emellertid av den grund, att inroparen icke utan avbetalningssäljarens samtycke helt kan inträda i köparens rättsställning. Enligt allmänna regler är en borgenär icke skyldig att finna sig i, att en tredje man inträder som gäldenär i den ursprunglige gäldenärens ställe. Trots att köparens rätt utmätts och sålts, är avbetalningsköparen fortfarande ansvarig för den återstående delen av köpeskillingen. Man skulle kunna framkasta, att inroparen likväl skulle äga rätt att taga godset i sin besittning och fullgöra återstående avbetalningar, allt efter som dessa förfölle till be-

talning. Finge inroparen en sådan ställning, skulle en exekutiv försäljning av köparerätten icke möta något hinder.

Emellertid kan man icke antaga, att inroparen skulle äga rätt att utan avbetalningssäljarens samtycke taga hand om godset. Man kan nämligen icke förutsätta, att tredje man skall vårda godset med samma omsorg som avbetalningsköparen. Stannar godset hos avbetalningsköparen, är värdet av inroparens rätt beroende av hur köparen vårdar godset. Ett sådant villkor behöver likväl icke betyda, att inroparens rätt är värdelös. Medgives inroparen rätt att omedelbart betala återstående köpeskillning, kan han som ensam ägare sätta sig i besittning av godset. Det har emellertid ansetts tveksamt, om avbetalningssäljaren skulle vara skyldig att taga betalning för icke förfallna poster. Det har till och med satts i fråga, att utmätningen icke skulle beröva utmätningsgäldenären rätt att för egen räkning fullgöra återstående avbetalningar och själv förvärva slutlig äganderätt till godset.

Även om man finge anse dessa invändningar obefogade, bleve resultatet icke tillfredsställande. Trots att godset stannade hos avbetalningsköparen, skulle säljarens ställning menligt påverkas av utmätningen. Det skulle stundom inträffa, att inroparen icke ansåge det nödvändigt att omedelbart utlösa säljaren och sätta sig i besittning av godset. I en sådan situation skulle säljaren ha att befara, att godset vanvårdades. Avbetalningsköparen skulle sakna intresse för godsets skötsel, då han icke längre hade någon utsikt att förvärva slutlig äganderätt.

Utmätning av löst gods, vari någon har panträtt.

En säljares rätt vid ett köp med ägareförbehåll har stora likheter med en panthavares. Beträffande utmätning och försäljning av löst gods, vari någon har panträtt, finnas särskilda bestämmelser i utsökningslagen. Att gäldenärens gods är belastat med panträtt, hindrar jämlikt 71 § utsökningslagen som regel icke godsets utmätande och försäljande för annan gäldenärens skuld. Den som har lös egendom som pant eller eljest under panträtt i handom, är dock i regel icke skyldig att lämna panten från sig. Förklarar panthavaren sig nöjas med att för sin betalning hålla sig till köpeskillingen, må dock godset säljas, utan att hänsyn tages till panträdden. Vidare må märkas, att panthavaren ej äger vägra att taga lösen, ändå att hans fordran icke är förfallen till betalning. Betalar utmätningssökanden panthavarens fordran, är denne skyldig att utlämna godset, som sedan säljes utan belastning. Utsökningslagen ger icke någon upplysning, om utmätningssökanden i panthavarens ställe får förmånsrätt för det förskjutna beloppet. Av praktiska skäl torde detta likväl böra antagas. Enligt vad jag inhämtat, bruka utmätningssökanden också ur köpeskillingen uttaga vad utmätningssökanden må hava förskjutit. Vill sökanden icke lösa ut panthavaren, måste godset säljas med förbehåll, att panthavarens rätt skall bestå. Inroparen torde emellertid ha samma rätt som utmätningssökanden att utlösa panthavaren.

Det är av intresse att undersöka, om man med tillämpning av reglerna i 71 § utsökningslagen om utmätning av gods, vilket annan borgenär har som lös pant i händer, kan nå ett bättre resultat än med ledning av de allmänna reglerna om realisation av en rättighet.

Med avbetalningssäljarens medgivande skulle godset kunna säljas utan förbehåll om avbetalningssäljarens rätt. Denne skulle taga betalning ur köpeskillingen. Vägrade avbetalningssäljaren sitt tillstånd, skulle utmätningssökanden äga att utlösa honom, varefter godset skulle säljas utan belastning. Lösenbeloppet skulle sedan uttagas ur köpeskillingen. Detta tillvägagångssätt har stora praktiska fördelar och torde ofta anlitas av utmätningmän. Vill utmätningborgenären icke utlösa avbetalningssäljaren, måste godset säljas med förbehåll om säljarens rätt. Enligt reglerna om försäljning av pant skulle emellertid inroparen äga att utlösa avbetalningssäljaren, ändå att dennes fordran icke var förfallen till betalning. Beträktades avbetalningssäljarens rätt som en panträtt, skulle vidare avbetalningsköparen obestriddigen vara avskuren från varje möjlighet att genom betalning av återstående köpeskillning förvärva bättre rätt till godset än inroparen.

Från utmätningborgenärernas sida skulle icke några invändningar kunna resas mot att dessa regler komme till allmän användning vid utmätning av köparerätt. För avbetalningssäljaren är dock denna lösning icke fullt tillfredsställande. Säljes godset med förbehåll om säljarens rätt och betalar icke inroparen omedelbart återstående köpeskillning, har avbetalningssäljaren, som nämnt, att frukta, att godset utsättes för vanvård. Avbetalningsköparen har icke längre något intresse av godset, som han har i sin hand. För en borgenär, som har handpant, betyder den omständigheten, att godset säljes med förbehåll om panträtten icke någon olägenhet. Han har själv godset i sin vård. Försäljningen innebär endast att panthavaren blir skyldig att redovisa överskottet till annan person. För att skydda avbetalningssäljaren bör man medge honom rätt att häva köpet, om inroparen icke omedelbart skulle begagna sin utlösningsrätt. Kommer en lagstiftning av sådant innehåll tillstånd, bör samtidigt en föreskrift införas, att utmätningssmannen skall vara skyldig att lämna säljaren underrättelse om utmätningen. Skyldighet att lämna underrättelse åligger för närvarande utmätningssmannen jämlikt 72 § utsökningslagen, då egendom utmätes, vari någon äger förmansrätt på grund av förlagsinteckning eller inteckning i jordbruksinventarier.

Lösning.

En radikalare lösning vore att införa den regeln, att godset alltid skall säljas utan belastning. Denna lösning är obetingat att föredraga, då det ekonomiska resultatet av exekutionen i allmänhet blir bättre, om godset säljes ograverat. En regel, att godset säljes utan belastning, bör emellertid gälla både vid utmätning av gods, vari annan borgenär har handpant, och vid utmätning av köparerätt. Försäljning av godset kan emellertid icke tillåtas, om köpeskillingen icke skulle räcka till att utlösa handpanthavare eller

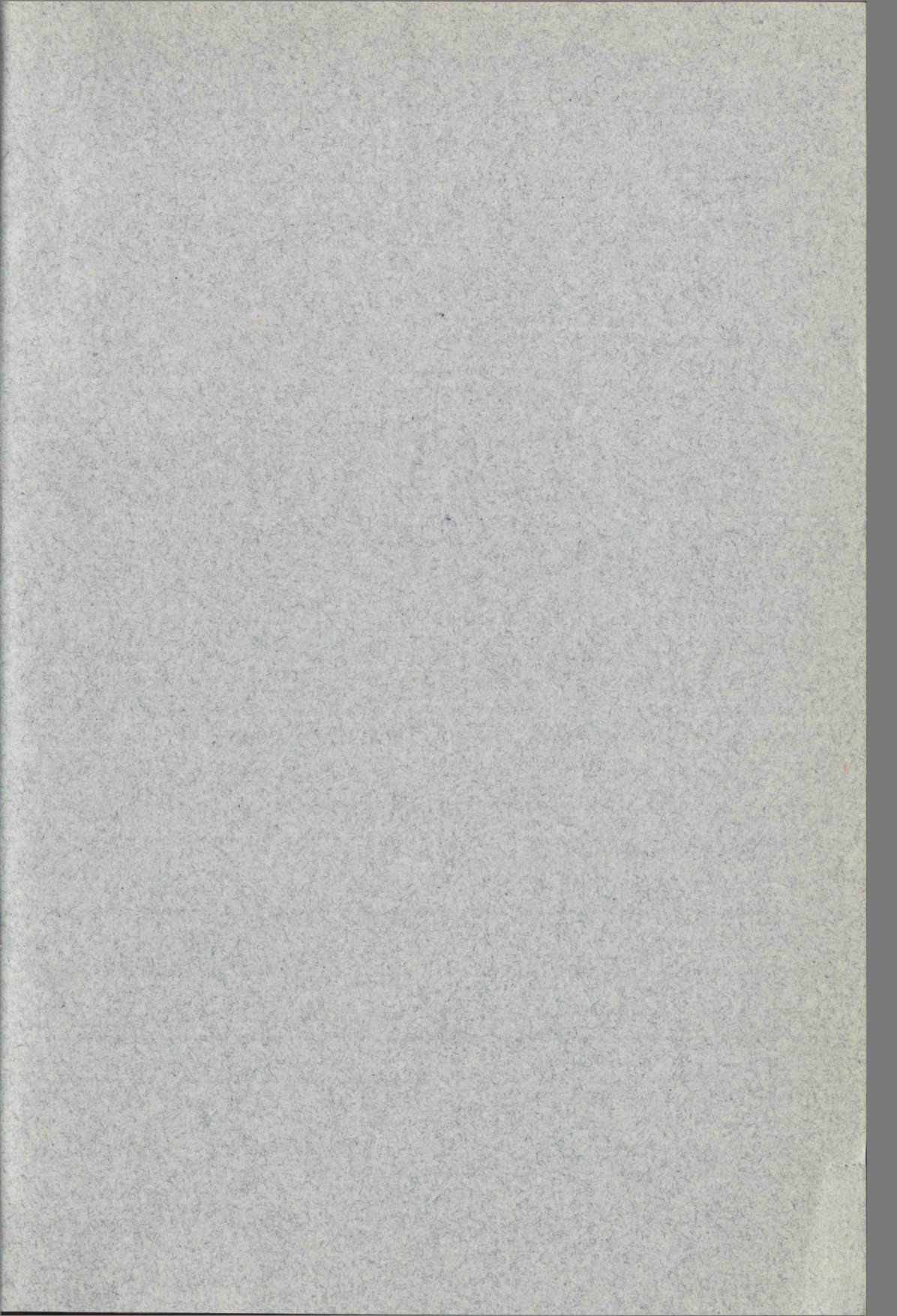
avbetalningssäljare. En utmätning av godset skulle i annat fall kunna få fördande verkningar.

Det bör därför föreskrivas, att utmätningssmannen skall infordra uppgifter om storleken av panthavares eller avbetalningssäljares fordran. Utlöser icke utmätningssökanden denna fordran, skall vid den exekutiva auktionen fastställas, att lägsta bud skall överstiga fordringens belopp. När man icke detta bud, har frågan om försäljning förfallit.

I N N E H Å L L

	Sid.
I. Avbetalningshandel och lagstiftning om avbetalningsköp	5
A. Inledande anmärkningar	5
Avbetalningssystemets genombrott 5. — Lagar om avbetalningsköp 6. (Tyskland 6, Österrike 6, Schweiz 6, Frankrike, England och Holland 7, Amerikas Förenta Stater 7.) — Danskt lagförslag år 1895 8. — Gemensam nordisk lagstiftning 9.	
B. Svenskt utrednings- och lagstiftningsarbete efter avbetalningsköplagens antagande	11
1927 års riksdag 11. — 1927 års avbetalningsutredning 12. — Skrivelse från Föreningen Sveriges landsfiskaler den 11 mars 1930 13. — 1934 års riksdag 13. — 1937 års avbetalningsutredning 16. — Motion vid 1938 års riksdag 16. — Straffrättskommittén 16.	
C. Norska och danska reformvägar	16
Norge 16. — Danmark 17.	
 II. Avbetalningshandel och avbetalningskredit. — Ekonomiska och rättspolitiska synpunkter	 20
Avbetalningsartiklar och avbetalningsvillkor 20. — Faktorer, som bestämma kontantinsats och avbetalningstid 24. — Närmare om kostnaden för avbetalningskrediten 25. — Vissa typiska missförhållanden, förenade med avbetalningssystemet 26. — Försök att avskilja den »osunda» avbetalningshandeln 28. — Avbetalningssäljarens ställning 29. — Avbetalningskreditens ekonomiska betydelse 32.	
 III. Riktlinjer för en lagstiftning om ägareförbehåll och avbetalningsköp	 34
A. Inledning	34
Olika vägar vid en reglering av avbetalningssystemet 34. — (Tillstånd för avbetalningsförsäljning 34. — Ingrepp mot agentverksamheten 34. — Lagstiftning om ägareförbehåll och avbetalningsköp 35.)	
B. Förutsättningar för stiftande av ägareförbehåll	35
Publicitetsregler vid stiftande av realsäkerhet i lösöre 35. — Tidpunkten för ägareförbehållets stiftande 35. — Specialitetsprincipen 36. — Koppling och belåning av köparerätt 36. — Avtalet bör ange säljaren som »ägare» 37. — Skriftligt bevittnat avtal 38. — Registrering 39. — Sammanfattning 39.	

- Sid.
40
- C. Särskilda fall, då ett ägareförbehåll icke bör äga giltighet** 40
 Ägareförbehåll till föremål infogade i fastighet 40. — Ägareförbehåll till föremål infogade i fartyg 41. — Ägareförbehåll till föremål över vilka köpare äger att fritt förfoga 41. — (Borgenärsskyddet 41. — Straffansvaret 44.) — Riktlinjer för en gränsdragning 45. — Sammanfattning 49.
- D. Lagen om avbetalningsköp** 49
 Lagens tillämpningsområde 49. — Förutsättningar för rätten att häva köpet 51. — Uppgörelsen mellan parterna 53. — (Reduktion av icke förfallna poster 53. — Bestämmande av godsets värde 54. — Verkningarna av att säljaren icke kan göra hela det positiva intresset gällande 54.) — Kan säljaren söka utmätning i godset? 54. — Koppling och belåning av köparerrätt 56. — Lagstiftning mot uppbarbt olagliga klausuler 57. — Lagstiftning om ett personligt beneficium för avbetalningsköparen 57. — Sammanfattning 58.
- E. Utmätning av köparens rätt enligt ett avbetalningskontrakt** 59
 Allmänna regler om utmätning av fordran eller rättighet 59. — Utmätning av löst gods, vari någon har panträtt 60. — Lösning 61.

Statens offentliga utredningar 1938

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.
Riktlinjer för en lagstiftning om ägareförbehåll och avbetalningsköp. [11]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Betänkande ang. omorganisation av polisskolan i Stockholm m. m. [1]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Betänkande i näringsfrågan. [6]
Betänkande ang. barnbeklädnadsbidrag m. m. [7]

Hälso- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Betänkande med utredning och förslag rörande produktions- och avsättningsförhållandena inom trädgårdsnäringsen. [5]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Byggnadsindustrin i Sverige. 1. Allmän översikt, yttranden och förslag. [10] 2. Arbetsgivares och löntagares inkomster. [3] 3. Arbetslöshetens omfattning och växlingar. [4]

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen.

Andlig odling i övrigt.

Förslag till revision av den svenska kyrkohandboken. [2]
1936 års yrkesskolsakkunniga. Betänkande med förslag rörande omorganisation av vissa delar av tekniska skolan i Stockholm. [8]

Försvarsväsen.

Utlåtande rörande flottans fartygstyper m. m. [9]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.